

Aşağıdaki boşlukları uygun biçimde tamamlayınız.

1. ....ya da olması mümkün olay ya da durumların belirli bir zaman içinde ..... ve kişilere bağlı olarak ilgi çekici biçimde anlatılmasıdır.
2. Hikâyede kişiler ..... olarak anlatılmaz, olayla ilgilerine göre anlatılır.
3. Hikâye üç türe ayrılır ....., hikâyesi..... hikâyesi ve ..... hikâye.
4. Dünya edebiyatından hikâyenin ilk örneklerini italyan sanatçı ..... vermiştir.
5. Hikâye Türk edebiyatına ..... Dönemi'nde girmiştir.
6. Ahmet Mithat'ın yazdığı ..... Türk edebiyatında ilk hikâye kitabıdır.
7. Batılı anlamında ilk hikaye kitabı Samipaşazade Sezai'nin ..... adlı kitabıdır.
8. Tanzimat Dönemi'nde başlayan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar süren hikâyeler ..... hikâyesi biçimindedir.
9. .... hikâyesi Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.
10. .... hikâyesinin Türk edebiyatındaki temsilcisi Ömer Seyfettin kesit hikayesinin temsilcisi .....'dir.

Örnek

Acemice yazıldığını düşündüğümüz, başı sonu olmayan öyküleriyle okurların belleğinde yer etmiştir. Öyküleri, biçim, teknik, dil ve anlatım özellikleri bakımından "olay öykücülüğü"nden ayrılır. "Olay öykücülüğü"nü yaygınlaştırmaya çalışan ---- etkilenmekle birlikte, kendi çizgisini geliştiren, yeni bir öykücülük akımının öncüsü olan ----, Cumhuriyet Dönemi'nde klasik öykü tekniğini yıkmıştır. Böylece Türk öykücülüğünde bir devrim gerçekleştirmiştir.

Bu parçada boş bırakılan yerlere, bilgi akışına göre aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Gustave Flaubert'den – Ömer Seyfettin
- B) Anton Çehov'dan – Sabahattin Ali
- C) Franz Kafka'dan – Memduh Şevket Esendal
- D) Guy De Maupassant'dan – Sait Faik Abasıyanık
- E) Elphonse Daudet'den – Haldun Taner

Çözüm

Türk edebiyatında Maupassant'dan etkilenmekle birlikte kendi çizgisini geliştiren, yeni bir öykü anlayışı ve tekniği geliştiren klasik öykü türünü yıkan sanatçı Sait Faik'tir.

YANIT D

1) ROMAN

1. Romanda anlatılanlar gerçek ya da gerçeğe uygun olabilir. Yaşanmış ya da yaşanması, mümkün olan insanların başından geçebilen olayları, insanların iç dünyalarını, toplumsal olayı ya da olguyu, insan ilişkilerini ayrıntılarıyla anlatmayı amaçlayan bir anlatı türüdür.
2. Romanda zaman, geniş olarak ele alınır. Kişi sayısı (tip ve karakterler) fazladır.
3. Romanın özünü oluşturan çatışma; kişiler arasında, kişiyle toplum arasında ya da kişinin kendisiyle ilgili olabilir.
4. Gözleme yer verilir. Kişi ve çevre betimlemeleri ayrıntılı biçimde yapılır.
5. Dünya edebiyatında roman türünün ilk örneği Rönesans dönemi sanatçılarından Rabelais'in "**Gargantua**" adlı yapıtıdır. Modern romanın ilk örneği ise İspanyol yazar Cervantes'in "Don Kişot" udur. Türk edebiyatında roman çevirilerle başladı. İlk çeviri roman **Telemak'tır**. (Yusuf Kamil Paşa'nın Fenolon'dan yaptığı çeviri.). Türk edebiyatında ilk yerli roman örneği ise, Şemsettin Sami'nin, "**Taaşuk- ı Talat ve Fitnat**" adlı yapıtıdır.
6. Edebi akımlara göre romanlar; romantik, realist, natüralist gibi türlere ayrılır. Türk edebiyatındaki ilk realist roman Recaizade'nin "Araba Sevdası" dır.
7. Konularına göre romanlar çeşitli türlere ayrılır. Konusunu tarihten alan romanlara "tarihi roman", kahramanlarının iç dünyalarını ele alan romanlara psikolojik roman, toplumların yaşayış tarzlarını, gelenek ve göreneklerini anlatan romanlara "**töre romanları**", aşk temasını işleyenlere "**aşk romanı**" yabancı ülkelerin bilinmeyen yerlerinin anlatıldığı romanlara "**egzotik roman**", belli bir düşünceyi ya da görüşü savunan romanlara ise "**tezli roman**" denir.
8. İlk tarihi roman Namık Kemal'in "Cezmi" sidir. İlk psikolojik roman Mehmet Rauf'un "Eylül" üdür. İlk köy romanı ise Nabizade Nazım'ın "Karabibik" adlı eseridir.

Öykü ile roman arasındaki farklar şöyle sıralanabilir:

- a) Göze çarpan ilk özellik, uzunluk - kısalıktır. Öykü bir yoğunlaşmadır. Romanda ise boyutlar artar, açı genişler, olaylar "geçmiş - durum - gelecek" bütünlüğünde ayrıntılarıyla anlatılır.
- b) Öyküde, genellikle kişi sayısı az; romanda ise fazladır. Öyküde betimlemelerde ayrıntılara inilmez; romanda ise kişi ve çevre betimlemeleri ayrıntılarıyla verilir.
- c) Öyküde olay ya da durum anlatımı öne çıkar; romandaysa olayları yaşayan kişiler ayrıntılı olarak anlatılır.

Etkinlik 5

Aşağıdakilerden doğru olanların yanına (D) yanlış olanlarının yanına (Y) yazınız.

1. Hikâyde olduğu gibi romanda da olay, yer ve kişiler gerçekten çok gerçek izlenimi vermedir.
2. Romanda gerçek olaylara yer verilse de yazarın kurgusundan geçmek zorundadır.
3. Anlatıcı I. ya da III. kişi ağzıyla anlatır.
4. Romanda tip değil karakter özelliği önce çıkar.
5. Roman hikâyeye göre daha uzundur.
6. Romanda zaman daha uzun, yer betimlemeleri ayrıntılı, kişilerin anlatımı da daha derindir.
7. Romanda olay örgüsü, olaylar arasındaki neden – sonuç ilişkisiyle sağlanır.
8. Dünya edebiyatında modern romanın ilk örneği ispanyol yazar Cervantes'in yazdığı Don Kişot'tur.
9. Türk edebiyatında romanın ilk örneği Şemsettin Sami'nin yazdığı Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'tır.
10. Türk edebiyatında roman türü halk hikâyelerinin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Örnek

Türk edebiyatında bu yazı türü Tanzimat'tan sonra görülür. Üstelik bir gelişimin değil doğrudan aktarmacılığın ürünüdür. Tür olarak Batı edebiyatından yapılan çevirilerle edebiyatımıza girmiştir. İlk örneği Fenelon'dan çevrilen Telemak'tır. İlk yerli ürün ise Şemsettin Sami'nin Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ıdır.

Bu parçada tanımlanan edebi tür aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Roman   B) Eleştiri   C) Hikâye   D) Söyleşi   E) Makale

Çözüm

Bu parçada sözü edilen edebi tür "roman"dır.

YANIT A

Etkinlik 6

Aşağıdaki tanımlara uyan roman türlerini boşluklara yazınız.

1. ....okura heyecanlandıran sürekli gerilim içinde tutan roman
2. .... tarihi olayları kurgulayarak anlatan roman.
3. .... kişilerin ruhsal tahlillerine yer verir.
4. .... gelerek ve görenekleri öne çıkaran roman.
5. .... toplumda olagelen sorunları olay ve olguları kurgulayarak anlatan roman.
6. .... kırsal yaşamı, özellikle köy yaşamını işleyen roman.
7. .... yabancı ülkeleri uzak yerleri ve uzak yaşamları anlatan roman.
8. .... bir düşünceyi savunan, analiz ve sentez yöntemlerinden yararlanan roman.
9. .... tanınmış bir kişinin yaşamını anlatan roman.
10. .... bir cinayeti, adli olayı anlatan roman.

Örnek

Tanzimat'a kadar Türk toplumunda onun yerini destanlar, efsaneler, mesneviler ve halk hikâyeleriyle masallar tutmuştur. Bir edebiyat türü olarak bize Tanzimat'tan sonra Batı'dan gelmiştir. İlk örnekler Fransız edebiyatından yapılan çevirilerdir. Bunlardan ilk tanıdığımız yapıt, Yusuf Kâmil Paşa'nın bir çevirisidir.

Bu parçada sözü edilen edebiyat türü aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- A) Hikâye   B) Tiyatro   C) Gezi   D) Anı   E) Roman

Çözüm

Bu parçada veirlen bilgiler "roman" ile ilgilidir. Bu tür, Türk edebiyatına Batı'dan Fransız Edebiyatından çeviri yoluyla gelmiştir.

Tanzimat'a kadar Türk edebiyatında romanın yerini destanlar, efsaneler, mesneviler, halk hikâyeleri ve masallar almıştır.

Yusuf Kamil Paşa'nın Fransız edebiyatçı Fenelon'dan yaptığı "Telemaque (Telemak)" adlı çeviri eser, edebiyatımızdaki ilk çeviri romanıdır.

YANIT E

III) MASAL VE FABL

Konusu tümüyle hayal verimi olan ve kişileri insanüstü güçler taşıyan yazılardır. Aslında bunlar, kuşaktan kuşağa sözlü olarak geçen anlatılardır. Daha çok yaşlıların küçüklere anlattıkları; bazen kendi hayalleri ve anlatım güçleriyle de süsledikleri bu konular, sonradan edebî bir anlatımla yazılı edebiyata geçmeye başlamıştır.

Masal anlatımına, "Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde..." gibi birtakım tekerlemelerle başlanır.

Masalın olayı, insanüstü güç taşıyan insanlarla birlikte **cinler, şeytanlar, devler, cadılar, periler, cüceler, acayip hayvanlar** arasında geçer. **Dağlar, ağaçlar, sular** da canlandırılarak olaya karıştırılır.

Masalların insan ve hayvanların davranışlarından, eşyaların durumlarından harekete geçerek toplumda görülen aksaklıkları yermek ve gerçek insanlara bir ahlâk ve düzen dersi vermek gibi amaç güdenleri de vardır. Manzum olarak yazılan masalın böylesine "**fabl**" denir.

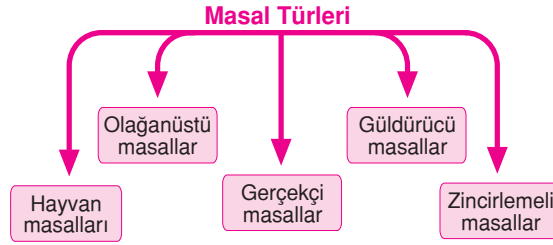
Masal, önce Hintlilerde doğmuş, buradan da bütün Doğu ve Batı dünyasına yayılmıştır. **Kelile ve Dimne**, bir Hint masalıdır.

Batı edebiyatı dünyasında bilinen birçok masal yazarları vardır. Bunların arasında, bizim edebiyatımızda da iyice tanınmış olanı **La Fontaine**'dir.

Masalların dili, küçük bir çocuk tarafından bile kolayca anlaşılabilir basitlikte ve yalınlıkta olur. Anlatımda kullanılan eylemler, genel olarak "**-miş'li**" geçmiş zamanda anlatılır.

Masallarda doğruluk, yardımseverlik gibi özellikler övülür ve masallar iyilerin kötülerini yenmesi ile sonuçlanır.

Bir topluma ilişkin masallar zamanla bir yazar tarafından derlenip bir araya getirilebilir. Eflatun Cem Güney'in "En Güzel Türk Masalları" adlı yapıtı böyle bir eserdir. Ayrıca "Az Gittik Uz Gittik" (Perteve Naili Boratav) ve "Billur Köşk Masalları" (Tahir Alangu) gibi masal kitapları da yayımlanmıştır.

Hayvan Masalları: Hayvan masalları kısa masallardır. Kıssadan hisse (ders) vermek esastır. Kelile ve Dimne, Aisopos ve La Fontaine masalları bu türün en bilinen örnekleridir.

Olağanüstü Masallar: Konu ve kahramanlar bakımından hayal ürünü ve akıl dışı özellik taşıyan bu tür masallar cin, peri, dev gibi doğaüstü varlıklar çevresinde biçimlenir.

Gerçekçi Masallar: Kişi ve olaylar gerçeğe daha yakındır. Padişahlar, vezirler, kadılar gibi.

Güldürücü Masallar: Genellikle fıkra ya da nükteli küçük hikâyeden oluşan bu masal türünün eski kültürdeki adı "latife"dir. Mizahi bir anlatıma dayanan bu masal türünde masalı sürükleyen fıkra kahramanları İncili Çavuş, Bektaşî, Temel gibi tanınmış fıkra kahramanlarıdır.

Zincirlemeli Masallar: Küçük ya da önemsiz olayların art arda dizilerek halkalar biçiminde oluşturulan masallardır. Bu masallarda halkalar sıkı bir mantık bağıyla kenetlenmiştir. Anlatı bu halkaların (oyunlar ve masal kişileri) sayısı ölçüsünde uzar, sürükleyici bir tempo ile yürütülür.

Etkinlik 7

Aşağıdaki boşlukları uygun biçimde tamamlayınız.

..... "bir varmış bir yokmuş", " evvel zama niçinde kalbur saman içinde..." gibi ..... başlar. "Gökten üç elma düşmüş" gibi kalıplaşmış sözlerle ..... . Başlangıçta verilen sözler okuyucu dinleyici olağanüstü olayla hazırlayan bölümdür. Buna ..... denir.

Örnek

Aşağıdakilerden hangisi masalın özelliklerinden biri değildir?

- A) Olayların belli bir zamana bağlanmaması
- B) miş'li geçmiş zamanla anlatılması
- C) Belli bir yazarının bulunmaması
- D) Milli duygularla dini inançları işlenmesi
- E) Eğitici, ahlakî nitelik taşıması

(1989 - ÖYS)

Çözüm

A, B, C ve E'deki özellikler masallara ilişkindir. Masallarda olaylar belirsiz bir zamanda geçer ve olaylar "-miş'li geçmiş zaman" kipiyle anlatılır. Masallar halkın ortak kültür ürünleridir. Bu nedenle masalların yazarı belli değildir. Masalların eğitici, öğretici özellikleri vardır. D seçeneğinde verilen özellik masala ait değildir. Masallarda ahlaklı olma, iyilik yapma, kötülükten uzak durma, yalan söylememe, haksızlık yapmama, dürüst olma gibi değerler işlenir. Yani masallarda millî duygularla dinî inançlar işlenmez.

YANIT D

FABL ÖZELLİKLERİ

1. Nazım ve nesir içi içe bulunur.
2. Didaktik öğeler ağır basar.
3. Ahlaki değerlere yer verilir.
4. Sözlü gelenek içinde de yaşatılır.
5. Teşhis ve intak sanatlarından yararlanır.
6. Ders ve öğütler eserin herhangi bir yerinde genellikle son bölümde atasözü ve özdeyişlerle yansıtılır.
7. Genellikle son bölümde çocuğa olumlu davranışlar (kanaatkârlık, özveri vb) kazandırılmaya çalışılır.
8. Fabl sonunda her zaman bir ahlaki ders vardır.
9. Dünya edebiyatında ilk eser Beydaba'nın "Kelile ve Dimne", Türk edebiyatında ise Şeyhi'nin "Harname"sidir.

FABLIN BÖLÜMLERİ

Fabl; serim, düğüm, çözüm ve öğüt olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

- 1) **Serim**: Bu bölümde verilecek olan derse göre kahraman olarak verilen hayvanlar tanıtılır. Çevre hakkında bilgi verilir.
- 2) **Düğüm**: Kısa ve sık konuşmalara yer verilen bu bölümde konuşmalar sonucu olay düğümlenir.
- 3) **Çözüm**: Fablin en kısa bölümüdür. Bu bölümde düğümlenmiş olan olay örgüsü çözüme kavuşturulur.
- 4) **Öğüt**: Eserin ana fikrinin yer aldığı bölümdür. Ana fikir öğüt ile harmanlanarak okuyucuya verilir. Bazı fabllarda bu bölümün tamamlanması okuyucuya bırakılır.

FABLIN ÖGELERİ

Fablin dört temel ögesi vardır. Bunlar; kişi, olay, yer ve zamandır.

- 1) **Kişiler**: Fabl kahramanları en az iki hayvanın kişileştirilmesiyle oluşturulur. Bu kişileştirilen hayvanlara genellikle iyi ve kötü özellikler yüklenir. Duygu çözümlenmeleri fablda yoktur. Kahramanlar haricinde her fablda bir de anlatıcı bulunmaktadır. Bu kişi, sadece izleyici ve dersini alan kişi özelliğindedir. Bu nedenle dinleyici ve anlatıcı aynı görüştür.
- 2) **Olay**: Fabllarda herhangi bir konu sınırlaması yoktur. Olay insanın başına gelebilecek herhangi bir durum olabilir. Bu olay fablin gövdesini oluşturur.
- 3) **Yer**: Fabllarda betimlemelere yer verilmez. Buna rağmen çevre iyi bir şekilde okuyucuya yansıtılır. Olay örgüsüyle beraber çevre de değişikliklere uğrayabilir.
- 4) **Zaman**: Fabllarda kronolojik zaman kullanılır. Tek bir zaman diliminde geçer.

Aşağıdaki boşlukları uygun şekilde doldurunuz.

1. Fabllerde eserin ana fikrinin yer aldığı bölüm ..... bölümüdür.
2. Masallarda, ... ve ..... kavramları bulunmaz.
3. Fabllerde, ... ve ..... sanatlarına yer verilir.
4. .... ve ..... motiflere masallarda yer verilmez.
5. Fabllar; ....., ..., ... ve ..... bölümlerinden oluşur.

TÜRK EDEBİYATINDA FABL

Fabl türünün edebiyatımızdaki ilk örneği Şeyhi'nin yazdığı "Harname"dir. Batılı anlamda ilk örnekleri ise Tanzimat edebiyatımızın önemli yazarlarından Şinasi tarafından çeviri yoluyla veirlmiştir. Bu dönemin bir diğer yazarı Ahmet Mithat, Ezop ve La Fontaine'den çevirileri ve kendi eserlerini "Kıssadan Hisse" adlı eseriyle vermiştir.

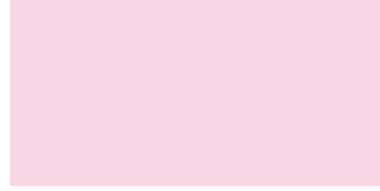
Günümüze doğru yaklaşıkça Nurullah Ataç, Orhan Veli Kanık, Fuat Köprülü, Vasfi Mahir Kocatürk, Sabahattin Eyüpoğlu fabl türünde örnekler vermiştir.

Etkinlik 9

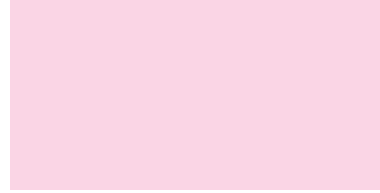
Aşağıdaki eşleştirmeleri doğru olarak yapınız.

- 1) Kahramanları hayvanlardır.
- 2) Giriş bölümüne döşeme denir.
- 3) Anlatımda ağırlıklı geçmiş zaman kullanılır.
- 4) İlk örneği Harnamedir.
- 5) Çocuğa olumlu davranış kazandırır.
- 6) Dört bölümden oluşur.
- 7) Sonunda daima öğüt vardır.
- 8) Evrensel esaslara dayanır.
- 9) Teşhis ve intak sanatına bolca yer verir.
- 10) Millî ve dinî motifler yer almaz.

MASAL

FABL

Etkinlik 10

Aşağıda fabl ve masal özellikleri verilmiştir. Bunların yanına doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazınız.

- 1) Masallar beş ana bölümden oluşur.
- 2) Fabllerde her zaman kötüler galip gelir.
- 3) Masalların sonunda dilek ve temennide bulunulur.
- 4) Fabllerde düğümlenen olay örgüsü genellikle çözümsüz kalır.
- 5) Masallar evrensel esaslara dayanır.

IV) DESTAN: Bir ulusun yaşadığı olağanüstü olay ve durumları, savaşları, kahramanlıkları, göç, yangın, felaket, zafer gibi toplumu derinden etkileyen tarihi dönüm noktasını anlatan mensur ya da uzun manzume biçimindeki anlatımlardır.

Olağanüstü güçlere sahip kahramanların, toplumun hafızasında derin izler bırakan olaylarda gösterdikleri başarılar destanın ana özelliğini oluşturur.

Türk edebiyatında İslamiyet öncesi sözlü edebiyat ürünlerinin en önemlisi dstandır. İslamiyetten önceki Türk edebiyatına ilişkin dstandlar yazıya geçirilmeden önce dilden dile geçerek sözlü gelenek içerisinde varlığını korumuştur.

Destanla ilgili olarak, aşağıdakilerden doğru ve yanlış olanları belirleyiniz.

1. Destanlar ulusal özellikler taşır.
2. Destanlar sözlü olarak ortaya çıkar.
3. Destanlar zaman içinde ekleme eklene genişler, çoğalır.
4. Toplumun derinden sarsan bir olaydan etkilenilerek ortaya çıkar.
5. Bir kişinin üretimi olan destanın yaratıcısı zamanla unutulur.
6. Her destan yaratıcısının kişisel özelliklerini taşır
7. Her destan değişim geçirmez.
8. Destanlar çoğunlukla manzumdur.
9. Anlatıcı gözlemci anlatıcı bakış açısıyla olayları anlatır.

V) MESNEVİ: Divan edebiyatında kendi arasında uyaklı beyitlerden oluşan, toplumdaki hikâye, özellikle de roman ihtiyacını karşılayan bir nazım biçimidir. Aruz ölçüsüyle yazılan mesnevilerde beyit sınırlaması yoktur. Esas olarak İran edebiyatına ait bir nazım biçimidir.

Mesnevinin Bölümleri

1. Giriş
2. Konunun işlendiği bölüm
3. Bitiş

VD) MANZUM HİKÂYE: Bir olay ya da durumun nazım biçiminde, uyaklı, ölçülü olarak yazılmasıdır. Genellikle öğüt ve ders verici nitelikteki bazı hikâyeler, fabl ya da masallar, ezberlenmesi kolay olsun diye manzum olarak yazılır. Tevfik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy bu türün başarılı örneklerini vermiştir.

OLAY ÇEVRESİNDE GELİŞEN METİNLER

2) GÖSTERMEYE BAĞLI TÜRLER

TIYATRO

İnsan yaşamını, sahnede, izleyiciler önünde canlandırma sanatına tiyatro denir. Tiyatro sözcüğü ayrıca, tiyatrodan oynanmak için yazılan yapıtı; tiyatro yapıtının oynanması için düzenlenmiş yapı ya da yer anlamında da kullanılır.

Tiyatro, insanla birlikte doğmuştur. Tiyatro terimi Yunanca "theatron" sözcüğünden gelmektedir. Günümüzdeki anlamıyla tiyatronun başlangıcını eski Yunan'da Bağ Bozumu Tanrısı Dionysos (Diyonizos) adına yapılan dinsel törenlere dayanmaktadır. Bu törenlerde keçi postu giymiş insanlar koro hâlinde şarkılar, şiirler söyler; dans ederlerdi. Thespi (Tespis) adında bir şair, MÖ 6. yüzyılda koronun karşısına bir oyuncu (aktör) çıkararak diyalogu başlattı. Daha sonra Aiskhylos (Ayklos) ikinci oyuncuyu, Sophokles (Sofokles) üçüncü oyuncuyu sahneye çıkardı. Böylece koro, giderek önemini yitirdi ve modern tiyatronun ilk oluşumları başlamış oldu.

Türk toplumunda tiyatronun ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat ozanların, yuğ, sığır, şölen adları verilen dinsel törenlerdeki gösterileri Türk tiyatrosunun temeli sayılmaktadır. Şinasi'nin Tanzimat Dönemi'nde yazdığı Şair Evlenmesi(1859), Batılı anlamda ilk Türk tiyatro yapıtıdır.

Tiyatronun Öğeleri

Dramatik örgü: Sahnede oynanmak amacıyla yazılmış yapıtlara tiyatro yapıtı denir. Tiyatro yapıtı olayları "oluş" durumunda gösterir. Bu tür yapıtlarda olaylar yazarın ağzından anlatılmaz. Yapıtın kişileri tarafından doğrudan doğruya canlandırılır. Bir tiyatro yapıtında olay, konu, kişiler, perdeler ve sahneler vardır. Her tiyatro yapıtı perde ve sahnelerden oluşur.

Genel olarak bir tiyatro yapıtını olay, kişiler, üslup (biçem) oluşturur.

Olay / Çatışma: Tiyatro yapıtının konusunu oluşturur. Çoğunlukla yaşamdan alınır ya da gerçeğe benzer. Olay, çoğunlukla bir savaşımdan (mücadeleden), yani iki gücün çatışmasından doğar. Çatışan güçler, insanla insan, insanla hayvan, insanla doğa, insanla doğaüstü varlıklar olabilir. Tiyatro yapıtlarında olayların hareket hâlinde sergilenmesine aksiyon (eylem) denir. Olaya dayalı diğer sanat yapıtlarında olduğu gibi, tiyatro yapıtlarındaki olay da "serim, düğüm, çözüm" bölümlerinden oluşur.

Kişiler: Tiyatro yapıtında kişiler, eylem içinde verilir. Kişiler, aralarında savaşım geçen varlıklardır. Bunlar yaşamdakilerin tipik birer örneğidir. Kişiler, temsil ettikleri karakterlere uygun eylemler sergilemelidir. Oyun kişisi, ya insanın ortak ve genel özelliklerini simgeleyecek biçimde **tip** olarak ele alınır ya da insanın kişisel özelliklerini yansıtacak biçimde **karakter** olarak işlenir.

Üslup (biçem): Bir sanatçıya, bir çağa ya da bir ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliğine üslup denir. Her tiyatro yazarının kendine özgü bir üslubu vardır. Yazar, yapıtını kendi duyusu, düşüncesi ve anlatış özelliklerine göre oluşturur.

Tiyatrodan, toplumun çeşitli kesimlerinden kişiler ve olaylar canlandırılır. Kişilerin konuşmalarını ve olayları sahnede olduğu gibi yansıtmak yeterli olmaz. Konuşmaların ve olayların aktarımında yazarın yorumu da önemlidir. Yazarın kişisel özellikleri, kullandığı dilin yapısı, anlatılmak istenen konu, yapıtın yazıldığı zaman, üslubun oluşmasında etkili olan öğelerdir.

Tiyatro yapıtının üslubunda dil olgunluğunun önemli yeri vardır. Yazar, sahnede dilin de temsil edildiğini unutmaz. Sahne yapıtının dili, halkla ilişkisini koparmayan bir kültür dildir.

Oyuncu: Bir rolü sahnede canlandıran kişiye oyuncu denir. Erkek oyuncuya **aktör**, kadın oyuncuya **aktrist** denir.

Oyuncular, tiyatro yapıtındaki olayı canlandırdığı için tiyatronun temeli sayılırlar.

Sahne: Tiyatrodan oyunun oynandığı, olayın geçtiği yerdir. Sahne, izleyicilerin kolayca görebilmeleri için genellikle yerden belirli bir yükseklikte olan; oyun, müzik gibi her türlü gösteri yapmaya uygun alandır.

Tiyatro yapıtında bir perdeli bölümün dekor bakımından değişik olan küçük kısımlarına da "**sahne**" denir.

Edebiyatımızda sahne sözcüğünün karşılığı olarak fıkra, meclis sözcükleri de kullanılmıştır.

Seyirci: Tiyatro izleyicisine seyirci denir.

Tiyatroda, diğer sanatlardan farklı olarak seyirciyle oyuncuların aynı ortamda olması, etkileşimde canlılığı getirir. Bu nedenle oyuncu ve izleyici arasında sürekli duygu alışverişi vardır. Tiyatroda seyirci, oyuncu iki temel ögedir, birlikte duyar ve düşünürler.

Namık Kemal, "Celâlettin Harzemşah"ın ön sözünde seyirciyle oyun ilişkisini şöyle belirtmektedir: "Tiyatro, seyirciyi üç noktadan etkiler: Göz, kulak, vicdan. Seyirci gözü ile izler, kulağı ile dinler, yapıtın tamamını vicdanında değerlendirir. Buna göre bazen ağlar, bazen de güler."

Destanla ilgili olarak, aşağıdakilerden doğru ve yanlış olanları belirleyiniz.

1. Yaşanabilecek olayların sahnede canlandırılmasıdır.
2. Tiyatro oyunu bir metne dayalı olarak sahneye uyarlandığı için edebiyatla ortak yönü vardır.
3. Oyunun oynandığı yere perde denir.
4. Oyunun bölümlerinden her birine sahne denir.
5. Klasik tiyatro trajedi ve komedi türlerinden oluşur.
6. Türkiye'de çağdaş tiyatrodan önce geleneksel tiyatro vardır.
7. Batılı anlayışa uygun ilk tiyatro eseri Tanzimat Dönemi'nde yazılmıştır.
8. Her tiyatronun temel amacı seyirciyi kötülüklerden uzaklaştırmadır.

Tiyatro Türleri

Bugünkü tiyatronun kaynağını Antik Yunan tiyatrosu oluşturur. Antik tiyatronun iki türü olan trajedi ve komedinin kaynağı Bağ Bozumu Tanrısı Dionysos adına yapılan törenlerdir. Trajedi ve komedinin ayırıcı özelliklerini Aristoteles ilk kez "Poetika" adlı yapıtında belirtmiştir.

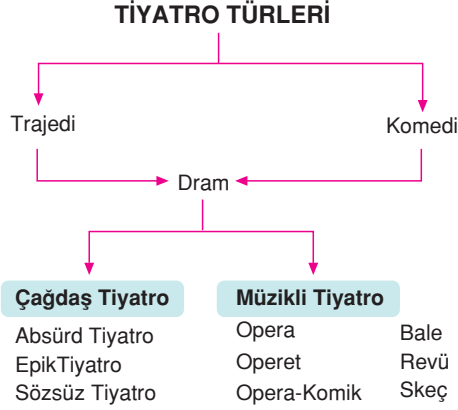
İlk örnekleri Antik Yunan edebiyatında görülen trajedi ve komedi, daha sonra Yunan ve Latin edebiyatlarının örnek tutulduğu klasisizm akımı döneminde özellikle Fransa'da, yeniden canlanarak 19. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

19. yüzyılda romantizm akımına bağlı sanatçıların trajedi ve komedinin klasik kalıplarını kırması ve bir ölçüde bunları kaynaştırmasıyla dram doğmuştur.

Türk tiyatrosunda, Batılı anlamda ilk yapıt, Şinasi'nin Tanzimat Dönemi'nde yazdığı "Şair Evlenmesi" adlı bir perdelik komedidir. Tanzimatla birlikte Türk tiyatrosu komedi ve dram türüne yönelmiştir. Komedi türünde yazarlar özellikle Moliere (Molyer)'den etkilenmişler, zaman zaman geleneksel oyunlarımızdan da yararlanmışlardır. Şinasi'nin yanı sıra Teodor Kasap, Âli Bey, Ahmet Vefik Paşa komedi türünde yapıtlar vermişlerdir.

Dram türünde Namık Kemal, Abdülhak Hâmit Tarhan gibi yazarlar, romantizmin etkisiyle aşırı duygusallığa kapılmışlar, konuşma dilinden uzaklaşma, olay örgüsüne ve oyun tekniğine önem vermeme yüzünden pek başarılı olamamışlardır.

II. Meşrutiyet döneminde de tiyatro çalışmaları sürmüştür ancak başarılı ürünler Cumhuriyet Dönemi'nde verilmiştir.

A) KLASİK TİYATRO

1. TRAJEDİ

Yaşamın acıklı yönlerini, kendine özgü kurallarla sahnede yansıtmak, ahlak, erdem örneği göstermek için yazılmış manzum tiyatro yapısıdır. Antik Yunan'da Dionysos adına yapılan törenlerde, korodaki insanlar keçi derilerine sarınarak şarkı söyledikleri için bu türe keçi şarkısı anlamına gelen **tragedia** adı verilmiştir. Trajedi; izleyicide korku, heyecan, acındırma duyguları uyandırarak insanı arındırmayı amaçlar. Trajedilerde işlenen trajik olay, iki yüksek değer arasındaki çelişkiyi yaşayan insanın durumundan doğar.

Klasik trajedinin özellikleri şunlardır:

- Erdem ve ahlaka her şeyin üstünde yer verilir.
- Konularını tarihten ya da mitolojiden alır. 17. yüzyıla kadar yazılan trajedilerde konular, Yunan ve Latin mitolojisinden, tarihinden alınırdı.
- Çirkin sayılan vurma, yaralama, öldürme gibi olaylar, sahnede, seyircilerin gözleri önünde sergilenmez; bu olaylar sahne gerisinden duyurulur.
- Üslupta kusursuzluğa ve soyluluğa önem verilir.
- Manzum olarak yazılır.
- Beş perdeden oluşur.
- Perde arası yoktur, koronun şarkıları perde aralarını belirler.
- Kahramanlar olağanüstü varlıklar ya da soylulardır: Tanrılar, tanrıçalar, yarı tanrılar; krallar, kraliçeler...
- Trajedilerde üç birlik kuralı vardır. Bir yapının zaman, mekân (yer), olay birliği içinde verilmesine **üç birlik** kuralı denir.

Etkinlik 13

Aşağıdaki anlatımların başına Olay Birliği / Zaman Birliği, Yer Birliği / kavramlarından uygun alanı getiriniz.

----- : Yapıtın konusunu oluşturan olay, 24 saat içinde geçer. Yapıtın konusu, olayın sonuca en yakın yerinden seçilir.

----- : Olayın baştan sona kadar aynı yerde geçmesidir. Dekor hiç değişmez.

----- : Oyunun tek bir ana olay çevresinde gelişmesidir.

Klasik trajedinin önemli yazarları şunlardır:

Aiskhylos (Ayklos–MÖ 6. yüzyıl), Sophokles (Sofokles–MÖ 5. yüzyıl), Euripides (Öriptides–MÖ 5. yüzyıl), Ennius (Enius–MÖ 3. yüzyıl); Corneille (Korneyl–MS 17. yüzyıl), Racine (Rasin–MS 17. yüzyıl).

Etkinlik 14

Aşağıdakilerden trajedinin özelliği olmayı işaretleyiniz.

1. Erdemli, onurlu, ahlaklı insan tiplmesi öne çıkar.
2. Konuları tarihten ya da mitolojiden alınır.
3. Soylu kişiler yanında sıradan kişiler de oyunda yer alır.
4. Oynamaktan çok okunmak için yazılır.
5. Akla, sağduyuya önem verilir.
6. Baştan sona ağırbaşlı bir havada geçer.
7. Düzyazı, biçiminde yazılır.
8. Beş perdeden oluşur.

Örnek

Aşağıda trajedi ile ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Vurma, yaralama gibi olaylar sahnede canlandırılır.
- B) Kahramanlar yüksek tabakadan kişilerdir.
- C) Üç birlik kuralına uygun yazılır.
- D) Konusunu tarih ve mitolojiden alır.
- E) Seçkin sınıfa özgü ağırbaşlı bir dil kullanılır.

2. KOMEDİ

İzleyiciyi güldüren ve eğlendirirken düşündüren tiyatro türüne komedi denir. Aristoteles, komediyi Poetika adlı yapıtında şöyle tanımlar: “Komedi, ortalamadan daha aşağı (kötü) olan karakterlerin taklididir. Bununla birlikte komedi, her kötü olanı taklit etmez; tersine gülünç olanı taklit eder. Bu ise soylu olmayanın bir bölümüdür. Çünkü gülünç olanın özü, soylu olmayışa ve kusura dayanır.”

Komedi de trajedi gibi Bağ Bozumu Tanrısı Dionysos adına yapılan törenlerden doğmuştur. Bu törenlerde komos denen alaylar kurulurdu. Bol bol şarap içip acayip kılıklara giren halk, flüt çalan birinin arkasında türlü taşkınlıklar yaparak sokaklarda, kırlarda dolaşırdı. İnsanlar birbirlerine sataşır, şakalar yapardı. Komedi terimi “komos” (cümbüş, alay) ve “ode” (ezgi) sözcüklerinin birleşmesinden doğmuştur.

Klasik komedinin özellikleri şunlardır:

- Konular günlük yaşamdan alınır.
- Kişiler çoğunlukla halk kesiminden kimselerdir.
- Acı veren olaylar (vurmak, yaralamak ...) seyircinin gözü önünde gerçekleştirilebilir.
- Üslupta soyluluk aranmaz; her türlü kaba sözlere ve şakalara yer verilir.
- Manzum biçiminde yazılır. (17. yüzyıl klasik edebiyatında nesirle yazılmış komediler de vardır.)
- Trajediler gibi komediler de birbiri arkasından sürüp giden “diyalog” ve “koro” bölümlerinden oluşur. Yapıt ara vermeden oynanır, perde arası yoktur. Koronun şarkıları perde aralarını belirler.
- Komedide de üç birlik kuralına uyulur.
- Beş perdeden oluşur.

Etkinlik 15

Aşağıdaki anlatımların başına Entrika Komedi / Töre Komedi / Karakter Komedi / terimlerinde uygun olanı getiriniz.

----- : İnsan karakterinin gülünç ve aksak yanlarını konu alan komedir. Moliere'in Cimri, Shakespeare (Şekspir)'in Venedik Taciri adlı yapıtları karakter komedisidir.

----- : Toplumun gülünç ve aksak yanlarını konu alan komedir. Moliere'in Gülünç Kibarlar, Gogol'un Müfettiş, Şinasi'nin Şair Evlenmesi adlı yapıtları töre komedisidir.

----- : Olayların şaşırtıcı biçimde düzenlendiği, çocukla güldürmekten başka bir amaç güdülmeden yazılan komedidir, Moliere'in Scapin'in Dolapları, Shakespeare'in Yanlışlıklar Komedi adlı yapıtları entrika komedisidir. Bu komedilere vodvil de denmektedir.

Klasik komedinin önemli yazarları şunlardır: Aristophanes (Aristophanes-MÖ V.. yüzyıl), Menandros (Menandros-MÖ IV. yüzyıl), Terentius (Terentius-MÖ III. yüzyıl), Plautus (Platus MÖ III. yüzyıl), Moliere (Molyer-M.S. XVII. yüzyıl).

Niteliklerine Göre Komediler

- a) **Fars:** Halk zevkine uygun basit davranışların ve abartmaların yer aldığı komedidir. Hareketlerin sıkça yinelenildiği, taklitlere yer verilen tiyatrodur. Sosyal yaşamın gülünç yanları abartılı biçimde anlatılır.
- b) **Vodvil:** Önceleri müzikli olarak ortaya çıkan bu tür, sonra müzikten koparak yalnızca izleyiciyi eğlendirmek, güldürmek amacına yönelik bir tür olmuştur.
- c) **Komedi Santimantal:** Duygulandırıcı komedidir. Önce seyirciyi güldürür sonra gözleri yaşartacak duygusallığa ulaştırır.

Örnek

Aşağıdakilerin hangisinde bir bilgi yanlışlığı vardır?

- A) Orta oyunu, seyircilerin ortasında birkaç kişiyle ve herhangi bir metne bağlı kalmadan oynanır.
- B) Meddah, tek bir oyuncunun hazırlayıp sunduğu bir oyundur.
- C) Toplumun gülünç ve aksak yönlerini ele alan tiyatro türüne "entrika komedi" denir.
- D) Karagöz oyunu dört bölümden oluşur: giriş, muhavere, fasıl ve bitiş.
- E) Dram yaşamın komik ve trajik yönlerini birlikte anlatan tiyatro türüdür.

B) MODERN TİYATRO

1. DRAM

Yaşamın acıklı ve gülünç yönlerini bir arada yansıtan tiyatro türüne dram denir.

Komediler yalnız gülünç, trajediler de acıklı olayları canlandırmak için yazılmıştır. Oysa yaşam, acıları ve sevinçleriyle bir bütündür. Bu nedenle 19. yüzyılda Fransa'da, yaşamın hem acıklı hem gülünç yönlerini birlikte işleyen dram türü ortaya çıkmıştır.

Dram türünün gelişiminde Shakespeare (Şekspir)'in önemli katkıları olmuştur. Shakespeare, klasik tiyatronun zaman ve yer birliği kurallarını yıkmıştır. Ayrıca acıklı ve gülünç olayları sahnede iç içe işleyerek dramın ilk örneklerini vermiştir. Sanatçının, şiir ile düz yazıyı iç içe kullandığı oyunları, önce Alman sonra da Fransız romantiklerini etkilemiş, böylece dramın temelleri atılmıştır.

Fransız romantiklerinden Victor Hugo (Viktor Hügo), “Cromwel” (Kromvel) adlı yapıtının ön sözünde dramın özelliklerini şu sözlerle açıklar:

“Dramın özelliği gerçek olmasıdır. Gerçek, yaratılıştaki, yaşamda olduğu gibi dramda da karşılaşılan yüce ile gülüncün birleşmesinden doğar. Doğada olan her şey sanatta da vardır.”

Dramın özellikleri şunlardır:

1. Üç birlik kuralına uyma zorunluluğu yoktur.
2. Hem acıklı hem de gülünç olaylar, yaşamda olduğu gibi bir arada bulunabilir.
3. Olay, tarihin herhangi bir döneminden ya da günlük yaşamdan alınabilir.
4. Kişiler halkın her kesiminden seçilebilir.
5. Klasik trajedi ve komedilerdeki Eski Yunan mitolojisine yönelik değerler yerine “ulusal” değerlere yönelme görülür.
6. Acı veren olaylar (vurma, öldürme ...) sahnede gösterilebilir.
7. Perde sayısı yazarın isteğine bağlıdır.
8. Hem şiirle hem düzyazıyla yazılabilir.
9. Romantik dönemden günümüze kadar her edebi dönemde dram türü gelişmiş ve düzeyli, ciddi bir anlatım aracı olarak varlığını korumuştur.
10. Dram türünün önemli yazarları şunlardır: Rönesans dönemi tiyatro yazarlarından William Shakespeare (16. yüzyıl), Goethe (Göte, 18. yüzyıl), Schiller (Şiller, 18. yüzyıl) Victor Hugo 19. yüzyıl

Etkinlik 16

Dram türleriyle ilgili verilen aşağıdaki tanımların başına, Feeri/ Melodram / Piyas / terimlerinden uygun olanı getiriniz.

- I. _____ : Dramın ciddi ve ağırbaşlı olanıdır. Bu oyunda olaylar, olayların sertliği azaltılarak verilir.
- II. _____ : Duygulandırıcı heyecanın yüksek olduğu dram türüdür.
- III. _____ : Masalın sahneye uyarlanmış biçimidir. Kahramanlar insan dışı varlıklar da olabilir: cinler, periler, devler, şeytanlar, melekler, cadılar...

Etkinlik 17

Dramla ilgili olarak aşağıdakilerden doğru ve yanlışları belirleyiniz.

1. Konulama günlük yaşamdan da tarihten de alabilir.
2. Düzyazı biçiminde ortaya çıkmıştır.
3. İlkelerini Victor Hugo belirlemiştir.
4. Perde sayısı sınırlı değildir.
5. Hem komik hemde ciddi konular iç içe işlenebilir.
6. Yaşamda olan her şey bu türde yer alabilir.
7. Türk edebiyatında ilk örnekleri Tanzimat Dönemi'nde verilmiştir.
8. Romantizm akınıyla doğup gelişmiştir.

2. MÜZİKLİ TİYATRO TÜRLERİ

Etkinlik 18

Numaralanmış tanımların başına Komedi Müzikal / Bale / Opera / Operet / terimlerinden uygun olanı getiriniz.

- I. ____ : Bütün sözleri bestelenmiş, sanat düzeyi en yüksek tiyatro türüdür. Genellikle trajedi ya da dramların sözleri bestelenerek sahnelenir. Sanatçılar orkestra eşliğinde söyler. Kültür düzeyi yüksek kesime seslenir.
- II. ____ : Sözlerinin bir bölümü müziklidir. Müziksiz konuşmalar müziklilerden çoktur. Halka seslenmek amacıyla yazılır. Sözleri ve müziği çabuk kavranan bellekte kalabilen niteliktedir.
- III. ____ : Müziğe bağlı raks ya da hareketlerden oluşan tiyatro türüdür. Bu türde söz yoktur, her şey estetik hareketlerle sağlanır.
- IV. ____ : Sözleri arasında müzikli bölümleri olan vodvil ya da komedi türüdür.

Örnek

- I. Konularını tarihten ya da mitolojiden alır.
- II. Sahne hiç değişmez.
- III. Oyun 24 saat içinde olup bitecek biçimde düzenlenir.

Numaralanmış cümlelerde özellikleri verilen tiyatro türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Dram   B) Tragedya   C) Komedy   D) Piyes   E) Feeri

3. ÇAĞDAŞ TİYATRO

Teknik buluşların getirdiği yenilikler ile uygarlığın insan üzerindeki etkileri tiyatroya yeni olanak ve temalar getirdi. İnsanoğlunun yaşamındaki değişim ve gelişimler, tiyatroya sayısız yenileşme öğeleri kattı ve bu sanat dalına yeni sorumluluklar yükledi. Art arda gelen iki büyük savaş, birbirinin ardı sıra doğan düşünce ve sanat akımları tiyatronun iç yapısında köklü değişiklikler oluşturdu. Şiir, resim, heykel ve müzikteki hızlı değişimler de onlardan yararlanan tiyatroyu etkilemiştir. Günümüz oyun yazarları, bu sanat dallarının kendilerine sunduğu olanakları da kullanarak değişik anlayışlarla oyunlarını yazmaktadır.

Çağımızın tiyatrosunda, tiyatro geleneklerinin ve kurallarının değiştiğini görürüz. Tiyatro artık, yaşamı olduğu gibi değil, görünmeyen iç yüzüyle yansıtır. Sanat, doğayı olduğu gibi taklit etmez. İnsanın çok zengin bir iç dünyası vardır. Bu iç dünya toplum ve doğa mantığına uymayabilir. Bu nedenle sahnede saçma gibi görünen sözler söylenebilir, dengesiz hareketler olabilir.

a) Absürt (Uyumsuz, Saçma) Tiyatro

Absürt tiyatro, bir bakıma geleneksel tiyatronun kurallarını ve düzenlerini hiçe saymıştır. Tiyatro, her şeyi anlamaktan, canlandırmaktan çok, bir ses ve hareket düzeni olarak algılanmıştır. Olaylar arasında bağ kurulması her zaman olmayabilir. Oyun, birbiriyle ilgisiz görünen sesler, sözler, eylemler olabilir. Az olay ve az sözle çok mesaj vermek gerekir. Acıklı olaylar bile alay konusu olabilir. Absürt tiyatrodaki perde düzenine; serim, düğüm, çözüm bölümlerine önem verilmez. Yapıt; bilinmeyenlerle, sembollerle ve saçma denebilecek kurgularla doludur. Bu tiyatro anlayışında önemli olan, bir duygu ve olayın biçimini, oluşumunu göstermektir.

Absürt tiyatronun önemli yazarları; Eugene İonesco (Öjen İyenesko), Amedee (Amedi), Samuel Beckett (Samuel Beket), Seraphin Audiberti (Serapin Odibert), John Osborn (Con Osborn).

Türk tiyatrosunda Güngör Dilmen'in "Canlı Maymun Lokantası" adlı yapıtı bu türün örneğidir.

b) Epik (Destansı) Tiyatro

Çağdaş tiyatronun başka bir kolu da epik tiyatrodur. Bu tiyatro türünün önderi, Alman yazar Berthold Brecht (Bertol Bireht)'tir.

Epik tiyatro, oyunun izleyiciyi büyülemesine karşıdır. Yani temsil sırasında, izleyicinin oyuna kendini kaptırmasını ve büyülenmesini önlemek ister. Bunun için sahne, dekordan ve olaylardan uzak tutulur. İzleyiciye de temsilde gördüklerinin gerçek değil, bir oyun olduğu anımsatılır. Epik tiyatro, izleyiciyi uyanık tutmak ister. Bunu sağlamak için araya şarkılar, tekerlemeler, oyunu birdenbire kesen açıklamalar konur. Entrikaların içyüzü durup dururken açıklanır.

Epik tiyatronun diğer önemli yazarları şunlardır: Arthur Adamov (Artur Adamov), Max Frisch (Maks Firiş), Frederich Dürrenmatt (Frederik Düremat).

Türk tiyatrosunda Haldun Taner, "Keşanlı Ali Destanı" adlı yapıtıyla epik tiyatro örneği vermiştir.

c) Sözsüz Tiyatro (Pantomim)

Jest ve mimiklerle sergilenen sözsüz oyundur.

Etkinlik 19

1. Alman yazarı Bertholt Brecht tarafından kurulmuştur.
2. Yalnızca gülünç olayları işler
3. Konusunu tarihten ya da mitolojiden alır.
4. Hem ciddi hem gülünç olayları işler.
5. Oyun birbiriyle ilgisiz görünen sesler, sözler, eylemlerden oluşabilir.
6. Anlatılmak istenen yüz ve beden hareketleriyle anlatılır.

Numaralanmış açıklamaların başına aşağıdaki türlerin başındaki harfi getiriniz.

- a. absürt tiyatro   b. komedi   c. epik tiyatro   d. trajedi   e. dram   f. pantonim

TÜRK TİYATROSU

a. Geleneksel Türk Tiyatrosu

Dört bin yıl önce Orta Asya'da yaşayan Türk boylarının bulunduğunu biliyoruz. Türklerin sığır, yuğ, şölen adları verilen törenlerindeki gösteriler, geleneksel Türk tiyatrosunun ilk örnekleri sayılabilir. Bu törenlerin yönetmen ve oyuncularını şaman adı verilen din adamlarıdır.

Zamanla içeriği genişleyen dinsel törenler, geleneksel törenler durumuna gelir. Ergenekon Destanı'nda yer alan demir dövme töreni bu örneklerden birini oluşturur. Bu törene bütün boy halkı katılır, büyük bir alan sahne olarak kullanılırdı. Dede Korkut Hikâyeleri incelendiğinde, "ozan" ve "kopuz"un dram sanatının bir parçası olduğu anlaşılır. Ayrıca Şamanizm ayinleri bu bakımdan dikkati çeker.

Orta Asya'daki Türklerin dine, destan ve efsanelere dayalı dramatik gösterileri dışında, tiyatro gelenekleriyle ilgili yeterli bilgimiz yoktur. Bilgilerimizin bir kısmı Çin kaynaklarına dayanmaktadır. İslamiyetten önceki tiyatromuzla ilgili araştırmalar yapan Sırp araştırmacı Nikoloç, Türklere ait ilkel biçimde yazılmış bir tiyatro metni bulmuştur.

11. yüzyılda İslamiyeti kabul eden Türkler, yeni kültürün etkisiyle tiyatrodan uzak kaldı. Buna karşılık, gölge (hayal) oyunları cansız olduğu için yeni dinde hoşgörülle karşılanmıştır. Ayrıca Türkler kültür, inanış ve yaşayışlarına uygun olarak geleneğe dayalı bir canlandırma sanatı geliştirdiler. Geleneksel Türk tiyatrosu adı verilen bu tiyatro anlayışının kolları şunlardır:

Köylü Tiyatrosu Geleneği: Kırsal bölgelerde, köylerde görülen, daha çok yöresel yaşamdan konularını alan seyirlik oyunların oluşturduğu bir tiyatro geleneğidir. Bolluk, sevgi, savaş, kıskançlık, yoksulluk gibi konular işlenir. Köy Seyirlik Oyunu da denen bu oyunlar, sözlü gelenek içinde yer alır. Oyunların içeriği ve yapısı, yörelere göre farklılıklar gösterebilir. Oyuncular genellikle profesyonel değildir. Kılık değiştirme, kişileştirme, maskeler ve müzik oyun içinde yer alabilir. Köylü tiyatrosu geleneği içinde yer alan oyunlarda kalıplaşmış sözlerin yanı sıra doğaçlamalar da bulunur.

Halk Tiyatrosu Geleneği: Halk tiyatrosu geleneği içindeki oyunların en yaygınları **meddah**, **Karagöz** ve **orta oyunu**dur. Bu oyunlar, köylü tiyatrosu geleneğine göre sosyal sanat anlayışına ve tiyatroya biraz daha yaklaşmış oyunlardır. Oyuncular, az çok profesyoneldir. Bu oyunlar da doğaçlama geleneğine bağlıdır. Halk tiyatrosu içinde yer alan oyunlar, şehirlerde belli bir sahne anlayışı içinde sergilenirdi.

1. MEDDAH

Methodici (öväcü), taklitler yapıp hoş öyküler anlatarak halkı eğlendiren sanatçıya meddah denir. Türk halk zekâsının ve halkın olayları karikatürize etme gücünün büyük sanatlarından biri olan meddahlık, yüzyıllar boyu yaşamış, Türk halkı arasında çok ilgi görmüştür. Meddahlık için tek anlatıcılı tiyatro diyebiliriz. Meddah, tiyatronun bütün kişilerini varlığında birleştiren bir aktördür. Yüksekçe bir yerde oturarak bir öyküyü başından sonuna kadar, canlandırdığı kişileri ağız özelliklerine göre konuşturarak anlatır. Perdesi, sahnesi, giysileri, dekoru, kişileri bulunmayan bu tiyatronun her şeyi meddah denen o tek adamın zekâsına, bilgisine, söz söylemedeki başarısına bağlıdır. Meddahların çoğu, klasikleşmiş beyitlerle öykülerine başlarlar. Meddah anlatacağı öyküye geçmeden önce: “Haak dostum haak!” diyerek çoğunlukla şu beyitle öyküye girer:

Söyledikçe sergüzeşti verir bezme letâfet
Dinle imdi bende-i âcizden hoş bir hikâyet

Yaşadıklarını anlattıkça meclise neşe verir
Şimdi âciz kulundan bir hikâye dinle

Aşağıdaki metinde boş bırakılan yerlere; **sonucu / nerede / ağız / başlatmak / mendili / seslerini / Bitişte** sözcüklerinden uygun olanları getiriniz.

Meddah kişilerin _ _ _ _ özelliklerini taklit ettiği gibi hayvanların, doğanın ve nesnelerin _ _ _ _ de taklit eder. Meddahın iki aracından biri, boynuna doladığı _ _ _ _ , öteki de elinde tuttuğu **sopasıdır**. Mendille çeşitli başlıklar yapar, terini siler. Sopayı da oyunu _ _ _ _ , seyirciyi suskunluğa çağırmak, kapıyı vurmak için ya da saz, süpürge, tüfek, at... yerine kullanır.

_ _ _ _ özür diler, oyundan çıkan _ _ _ _ (kıssa) bildirir. Daha sonra anlatacağı öykünün adını ve öyküyü _ _ _ _ anlatacağını söyler.

Günümüzde meddahlıkla ilgili birkaç dağınık yazma ve taş baskısı kitap dışında fazla kaynak yoktur. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'nda bulunan “Mecmûa-ı Fevâid” meddahlar üzerine yazılmış önemli bir kaynaktır.

2. ORTA OYUNU

Orta oyunu, izleyicilerle çevrili bir alandan oynanan, yazılı metne dayanmayan içinde müzik, raks ve şarkı da bulunan doğaçlama bir oyundur. Orta oyunu adının geçtiği ilk belge 1834 tarihli. Daha eski kaynaklarda bu oyun; **kol oyunu, meydan oyunu, taklit oyunu, zuhurî** gibi adlarla anılmıştır.

Orta oyunu, han ya da kahvehane gibi kapalı yerlerde de oynanmakla birlikte, genel olarak açık yerlerde ortada oynanan bir oyundur. Oyunun oynandığı yuvarlak ya da oval alana **palanga** denir. Oyunun dekoru; **yeni dünya** denen bezsiz bir paravan ve **dükkân** denen iki katlı bir kafesten oluşur. **Yeni dünya** ev olarak, dükkân da işyeri olarak kullanılır. Dükkânda bir tezgâh, birkaç hasır iskemle bulunur.

Orta oyununun kişileri ve fasılları (bölümleri) Karagöz oyunuyla büyük oranda benzerlik gösterir. Oyunun en önemli iki kişisi **Kavuklu** ile **Pişekâr**'dır. Kavuklu, Karagöz oyunundaki Karagöz'ün, Pişekâr da Hacıvat'ın karşılığıdır. Orta oyununda da gülmece ögesi, Karagöz oyunundaki gibi yanlış anlamalara, nüktelere ve gülünç hareketlere dayanır. Oyunda çeşitli mesleklerden, yörelerden, uluslardan insanların meslekî ve yöresel özellikleri, ağızları taklit edilir. Bunlar arasında **Arap, Acem, Kastamonulu, Kayserili, Kürt, Balama, Frenk, Laz, Yahudi, Ermeni** sayılabilir.

Kavuklu Hamdi ile Pişekâr Küçük İsmail Efendi, orta oyununun önemli ustaları sayılır.

Etkinlik 21

Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

--- da --- de kadın kığına girmiş erkeğe --- denir.

Orta oyununun Bölümleri:

Mukaddime (Giriş): Zurnacı, **Pişekâr havası** çalar. Pişekâr, izleyiciyi selamladıktan sonra zurnacıyla konuşur. Bu konuşmada, oynanacak oyunun adı bildirilir. Sonra zurnacı Kavuklu havasını çalar. **Kavuklu ile Kavuklu** arkası oyun alanına girer. Kavuklu ile Kavuklu arkası arasında kısa bir konuşma geçer. Sonra bu kişiler birden Pişekâr'ı görüp korkarlar ve birbirlerinin üstüne düşerler. Bazı oyunlarda **zenne** takımı ve **Çelebi**'nin daha önce çıkıp Pişekâr'la konuştukları bir sahne de vardır.

Muhavere (Söyleşme): Bu bölüm Kavuklu ile Pişekâr'ın birbirleriyle tanışık çıktıkları tanışma konuşmasıyla başlar. Kavuklu ile Pişekâr'ın birbirinin sözlerini ters anlamaları bir gülmece oluşturur ki buna **arzbâr** denir. Arzbârdan sonra tekerleme başlar. Tekerlemede Kavuklu, başından geçen olağandışı bir olayı Pişekâr'a anlatır. Pişekâr da bunu gerçekmiş gibi dinler, sonunda bunun düş olduğunu anlaşılar.

Fasıl (Oyun): Oyunun asıl bölümü, belli bir olayın canlandırıldığı fasıl bölümüdür. Orta oyunu fasılları genellikle iki paralel olay dizisinde gelişir. Dükkân dekorunda gelişen olaylarda genellikle Kavuklu bir iş arar. Pişekâr'ın ona iş bulmasıyla sürer. Dükkâna gelip giden çeşitli müşterilerle ilgili oyunlar da vardır. İkinci olaylar dizisi yeni dünya denen ev dekorunda geçer. Zenne takımının, Pişekâr aracılığıyla ev araması ve bir eve yerleşmesi biçiminde sürer.

Bitiş: Pişekâr, izleyicilerden özür dileyerek gelecek oyunun adını ve yerini bildirir, oyunu kapatır.

Geleneksel Türk halk tiyatrosunun önemli seyirliklerinden olan “orta oyunu”nun başlıcaları şunlardır: Mahalle Baskını, Terzi Oyunu, Yazıcı Oyunu, Büyücü Hoca, Fotoğrafçı, Hamam, Tahir ile Zühre, Kale Oyunu, Pazarcılar, Çeşme, Gözlemeci, Çifte Hamamlar, Kunduracı, Eskici Abdi.

Aşağıdakilerden doğru ve yanlışları belirleyiniz.

1. Meddah ve orta oyunu taklitlerle güldüren tiyatrodur.
2. Meddah geleneksel Türk tiyatroları köylü tiyatrosunun geliştirilip şehre taşınmış biçimidir.
3. Meddahta sahne, dekor perde söz konusu değildir.
4. Orta oyunu yuvarlak ya da oval bir sahnede oynanır.
5. Meddah ve orta oyunun kimi kişileri birbirine benzer.
6. Orta oyunun hikâye anlatılan bölümüne fasıl denir.

3. KARAGÖZ

Karagöz, gölge oyunudur. Bu oyun, deriden kesilen ve **tasvir** adı verilen birtakım şekillerin (insan, hayvan, bitki, eşya ...) arkadan ışıklandırılmış beyaz bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanır.

Gölge oyununun önce Çin’de (MÖ 2. yüzyıl) ya da Hint’te çıktığı söylentileri vardır. Evliya Çelebi ise Karagöz ile Hacivat’ın Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaaddin Keykubat zamanında (13. yüzyıl) yaşamış gerçek kişiler olduğunu belirtir.

Halk arasındaki bir söylentiye göre ise Karagöz ile Hacivat, Sultan Orhan (14. yüzyıl) zamanında Bursa’da bir cami yapımında çalışmış işçilerdir. İkiisi arasındaki nükteli konuşmalar, diğer işçileri oyaladığı için Sultan Orhan tarafından öldürülmüşlerdir. Daha sonra Şeyh Küşteri, Hacivat ve Karagöz’ün deriden yapılmış tasvirlerini oynatmış ve onların şakalarını tekrarlamıştır. Bu nedenle Karagöz perdesine Küşteri Meydanı da denir.

İslam dünyasında 11. yüzyılda sözü edilmeye başlanan bu oyuna hayal-i zil (gölge hayali) adı verilmiştir.

Karagöz oyunu, özellikle 17. yüzyıldan sonra oldukça yaygınlaşmıştır. 19. yüzyılda Karagöz, kısaca, hayal oyunu diye anılmış, bu oyunu oynatan sanatçılara da hayalî (hayalci, Karagözcü) denmiştir.

Karagöz oyunu, halk kültürünün ortak ürünüdür. Bu oyunlarda işlenen çeşitli konuları kimin düzenlediği belli değildir. Karagöz, tulûata (doğaçlamaya) dayandığı için oyunun sözlerini, her sanatçı, oyun sırasında kendine göre düzenler. Karagöz oyunları 19. yüzyılda yazıya geçirilmeye başlanmıştır.

Karagöz Oyununun Bölümleri:

Mukaddime (Giriş): Oyunun başlangıç bölümüdür. Perdeye görüntü verilmeden önce müzik başlar. Sonra konuya uygun olarak bir görüntü verilir. Hacivat Of... hay, Haak! diyerek perde gazeline başlar.

Muhavere (Söyleşme): Karagöz ile Hacivat arasında geçer. Muhavere iki bölüme ayrılır: Bunlar, fasılla ilişkisi olan ve fasılla ilişkisi olmayan bölümlerdir. Muhaverede yalnız, Hacivat ve Karagöz bir oyun oynar. Bu oyun, önce olmayacak bir olayın gerçekleşmiş gibi anlatılmasıyla başlar, sonra bunun düş olduğu anlaşılır.

Fasıl (Oyun): Oyunun kendisidir. Hacivat ve Karagöz'den başka oyun kişileri fasılda görünürler. Karagöz oyunları, genellikle adlarını bu bölümün içeriğinden alır.

Bitiş: Bu bölüm çok kısadır. Karagöz, oyunun bittiğini haber verir, kusurlar için özür diler, gelecek oyunu duyurur. Karagöz'le Hacivat arasında kısa bir söyleşme geçer. Bu söyleşmede oyundan çıkarılacak sonuç da belirtilir.

Karagöz Oyununun Kişileri:

Karagöz oyununun en önemli kişileri Karagöz ile Hacivat'tır. Karagöz okumamış halkı; Hacivat ise aydın ya da yarı aydın kimseleri temsil eder. Oyunda konuya göre türlü meslek, yöre ve kesimlerden kişiler, kendi şiveleriyle taklit edilir. Karagöz oyununun diğer önemli kişileri şunlardır:

- Çelebi (Genç, züppe bir mirasyedi)
- Altı Kulaç Beberuhi (Cüce ve aptal)
- Tuzsuz Deli Bekir (Sarhoş, zorba)
- Efe (Zorba)
- Matiz (Sarhoş)
- Zenne (Kadın)
- Kastamonulu (Oduncu, bekçi)
- Bolulu (Aşçı)
- Kayserili (Pastırmacı)
- Rumelili (Pehlivan, arabacı)
- Kürt (Hamal, bekçi)
- Arnavut (Bahçıvan, korucu, bozacı)
- Acem (Zengin tüccar)
- Ak Arap (Dilenci, kahve dövücüsü)
- Zenci Arap (Lala, köle)
- Yahudi (Bezirgan)
- Ermeni (Kuyumcu)
- Frenk ve Rum (Doktor, terzi, tüccar, meyhaneci)
- Laz (Kayıkçı, kalaycı)
- Tiryaki (Laf ebesi)

Karagöz Oyununun Dağarcığı:

Bilinen Karagöz oyunlarının dağarcığı yirmi sekiz oyundan oluşmuştur. Bu oyunlardan bazıları şunlardır: Ağalık, Bahçe Sefası, Balıkçılar, Baskın, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Cambazlar, Sahte Esirci, Hain Kâhya, Horozlu Düğün, Karagöz'ün Yalova Sefası, Cin Çarpması.

Etkinlik 23

Aşağıdakilerden doğru ve yanlış olanları belirleyiniz

1. Karagöz oyunu bir gölge oyunudur.
2. Karagöz oyunu İslamiyeti, etkili olduğu Cumhuriyet Dönemi Türk öncesinde yasaklanmış, Cumhuriyet Dönemi'nden yeniden oynanmaya başlamıştır.
3. Geleneksel Türk tiyatrosu üç birlik kuralına uyar.
4. Trajedi, komedi, dram gibi tiyatro türleri tiyatro yaşamına Batı'dan gelmiştir.
5. Geleneksel Türk tiyatrosu güldürürken kimi bilgiler vermeyi de amaçlamıştır.
6. Geleneksel Türk tiyatrosu konularını tarihten ya da efsanelerden alır.

Örnek

"Orta oyunu" ile ilgili verilen aşağıdaki bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- A) Her oyunda yer alan iki temel kişi vardır.
- B) Yerel söyleyişlere ve şive taklitlerine yer verilir.
- C) Oyunlarda belli bir metne bağlı kalınır.
- D) Balama ve Frenk ikincil tiplerdir.
- E) Dekor yok denecek kadar azdır.

Batı Tiyatrosu Geleneği: Batılı anlamda tiyatro geleneği Tanzimat Dönemi'yle başlamıştır. Çeviriler, uyarlamalar ve ilk denemelerle kendini gösteren bu gelenek günümüze kadar olgunlaşarak gelmiştir. Günümüzde de gerek devlet tiyatroları, gerekse özel tiyatrolar bu geleneği kurumlaştırarak sürdürmektedir.

b. Modern Türk Tiyatrosu

1. Tanzimat Dönemi Tiyatrosu

Bizde Karagöz, orta oyunu, meddah gibi geleneksel oyunlar dışında, Batılı anlamda tiyatro yapıtlarının yazımı Tanzimat'ın ilanından sonra başlar. Tanzimat öncesinde de İstanbul'da bir tiyatro yaşamı vardır. III. Selim Döneminde sarayın içine ve İstanbul'un çeşitli yerlerine tiyatro binaları yaptırılır. 1860'lı yıllarda Hoca Naum ve Güllü Agop gibi tiyatro adamları, Osmanlı tiyatrosunun kurulmasında ve Türkçe temsiller vermesinde öncülük ederler.

Güllü Agop, Gedikpaşa Tiyatrosu'nu kurar (1869), birçok oyunu sahneye koyar ve on yıl süreyle tiyatro oynatma yetkisi, Güllü Agop'a verilir. Güllü Agop'a verilen bu yetkinin Türk tiyatrosunun önünü kestiğini düşünen Kavuklu Hamdi gibi tiyatro adamlarımız **Tulûat** tiyatrosunu kurarlar. Tulûat tiyatrosu, Batılı tiyatro ile geleneksel orta oyunu özelliklerinin karışımından doğan halk tiyatrosudur.

Batılı anlamda ilk yerli tiyatro yapıtımız, Şinasi'nin 1859 yılında yazdığı Şair Evlenmesi'dir. Bir perdelik komedi olan bu yapıt, 1860 yılında Tercüman-ı Ahvâl gazetesinde bölüm bölüm yayımlanır. Bu yapıttan önce yazılmış iki tiyatro yapıtımız daha vardır. Bunlardan biri 1800'lü yıllarda yazıldığı sanılan "Vak'ayı-i Acibe ve Havadis-i Garibe-i Keşfger Ahmet" (Pabuççu Ahmet'in Garip Vak'aları ve Sergüzeşterleri) adlı yapıttır. 1956 yılında Prof. Fahir İz tarafından Viyana Millî Kütüphanesinde bulunmuştur. İskerleç adında bir yazarın bu eseri üç perdelik bir komedidir. Diğeri ise Hayrullah Efendi'nin 1844'te yazdığı "Hikâye-i İbrahim Paşa ve İbrahim Gülşenî'dir. Bu da dört perdelik acıklı bir dramdır. Bu yapıtların varlıkları geç öğrenildiği için Şair Evlenmesi ilk tiyatro yapıtımız sayılmıştır.

Şinasi'den sonra Ali Haydar "Sergüzeşt-i Perviz" ve "İkinci Ersas" adlı manzum oyunları yazar. Bu oyunlar, teknik zayıflıklar içeren trajedilerdir. Yazarın ayrıca komedileri de vardır.

Tanzimat Dönemi'nin yazarları arasında en etkili olanlar, Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşa'dır. Namık Kemal'de romantizmin etkileri vardır, oyunları dram türündedir. Ahmet Vefik Paşa, Moliere'den çevirileri ve özellikle uyarlamaları ile başarıya ulaşır. Padişah Abdülaziz'in Meşrutiyet'e karşı olması, meşrutiyet yanlısı olan tiyatrocuları olumsuz etkilemiştir. Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre adlı oyununun sahnelenişi sırasında ve oyun sahnelendikten sonra halkın, Abdülaziz aleyhine ve Şehzade Murat lehine yaptığı gösteriler Namık Kemal'in Magosa'ya, Ahmet Mithat Efendi ve Ebüzziya Tevfik'in Rodos'a sürülmelerine neden olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde Direktör Âli Bey, tiyatro yapıtları yazdığı gibi tiyatronun sanatsal yönüyle de ilgilenir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi, Ebüzziya Tevfik, Şemsettin Sami, Manastırlı Rıfat gibi yazarlarımız tiyatro türünde yapıt verirler. Tanzimat'ın ikinci döneminde Rezaizade Mahmut Ekrem, başarılı sayılan tiyatro yapıtları yazar. Abdülhak Hâmit Tarhan ise oyunlarını okunmak için yazar. Ancak Abdülhamit'in getirdiği sansür nedeniyle tiyatro alanında bir durgunluk görülür. Bu durgunluk, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar (1908) sürer.

Tanzimat Dönemi sanatçıları, düşüncelerini topluma aktarmada en etkili araç olarak tiyatroyu görürler. Namık Kemal'e göre: "Ahlâk bakımından tiyatronun hizmeti; gazetelerden, kitaplardan daha fazladır. Tiyatro, millete verilmek istenen mesajların en dinamik aracıdır."

Konular tarihten, dış ülkelerden, bireysel olaylardan alınır. Gelenekler, görenekler, vatan, millet, yurtseverlik temaları işlenir. Çevirilerden uyarlamalara, klasisizmden romantizme geçilirken komediyle dram arasında bir yol izlenir. "Toplum için sanat" yapılırken konuşma diline, "sanat için sanat" yapılırken güzel, etkili söz söylemeye, edebi dile önem verilir.

2. Meşrutiyet Dönemi Tiyatrosu

1860 yılında İbrahim Şinasi, Tercümân-ı Ahvâl gazetesinde "Devlete asker veren, vergi veren, devlet buyruklarını yerine getiren millet, devletin iyi mi kötü mü yönetildiği hakkında düşündüklerini söyleme hakkına sahiptir." düşüncesini ileri sürer. Namık Kemal de bunu benimser.

II. Abdülhamit meşrutiyet yönetimini kurmaya, anayasa yaptırıp yurdu ona göre yönetmeye, meclisi ve senatoyu toplamaya söz vererek padişah olmasına karşın bu sözlerini yerine getirmez. Özgürlüğü sağlamak için yıllarca yapılan gizli çalışmaların ve baskılara direnen aydınların çabaları sonucu II. Abdülhamit 1908'de II. Meşrutiyet'i ilân etmek zorunda kalır.

1908'den sonra tiyatro çalışmaları hızlanır. Tanzimat Dönemi yazarlarının yasaklanan oyunları yeniden sahnelenir. Tiyatro, topluma hizmet veren yarı resmi bir nitelik kazanır. Cumhuriyet tiyatrosunu hazırlayan gelişmelerin temeli bu dönemde atılır.

Meşrutiyet tiyatrosu, Servetifünun, Fecriati ve Milli Edebiyat Dönemi'ni kapsar.

Aşağıdakilerden doğru ve yanlış olanları belirleyiniz.

1. Türk edebiyatında çağdaş tiyatronun yolu Tanzimat Dönemi'nde açılmıştır.
2. Şinasi çağdaş tiyatronun önünü açan kişidir.
3. Tanzimat tiyatrosu bir tür okul işlevi yüklenmiştir.
4. Tanzimat'ın ilk tiyatroları trajedi ve komedi türündedir.
5. Dram türü Tanzimat'ın ikinci döneminde yazılmaya başlanmıştır.
6. Batılı kampanyalar Tanzimat'tan önce de İstanbul'da gösteriler yapmıştır.
7. İlk tiyatro eserleri geleneksel tiyatrodan etkilenmiştir.
8. Tanzimat'la birlikte geleneksel tiyatro etkinlikleri sona ermiştir.

3. Servetifünun Dönemi Tiyatrosu

Servetifünun Dönemi sanatçıları gerek sanat anlayışları, gerekse istibdatın (baskının) getirdiği sansür nedeniyle tiyatro türüyle fazla ilgilenmemişlerdir. Tiyatroya büyük destek veren Ahmet Vefik Paşa, görevinden alınmış, Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı **Çerkez Özdenler** adlı piyesin oynanması nedeniyle de Gedik Paşa Tiyatrosu yıkılmıştır. Ancak, sanatçılar 1908'den sonra bazı tiyatro yapıtları yazarlar. Halit Ziya Uşaklıgil, romanları kadar başarılı sayılmayan **Kâbus'u** yazar. Fare ve Fûrûzan adıyla iki uyarlama yayımlar.

Cenap Şahabettin de Yalan ve Körebe adlarıyla iki oyun yazar. Yusuf Ziya Ortaç, Halit Fahri Ozansoy, Hüseyin Suat 1908'den sonra tiyatro yapıtı veren yazarlardandır. Bu dönemde konular genellikle aile çevresinden seçilir.

Fecriati Dönemi'nde de tiyatro çalışmaları sönük geçmiştir. Konular genellikle bireysel yaşamla ilgilidir. Tahsin Nahit, Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarlarımızın tiyatro alanında yapıtlar yazdığı görülür.

4. Milli Edebiyat Dönemi Tiyatrosu

Bu dönemde özel tiyatroların yanında **Darülbendâyin** kuruluşu (1914), tiyatronun gelişmesi açısından önemli bir aşamadır. Darülbendâyî (Güzel Sanatlar Okulu); sanatçı yetiştirecek, tiyatro eğitimi verecek, tiyatroyu okullandıracak bir kurumdur. Bu kurumun başına Fransız tiyatrosunun ünlü rejisörlerinden **Andre Antoine** (Andre Antuvan) getirilir. Burada okuma, telaffuz, drama, dans, edebiyat gibi dersler verilir, önemli tiyatro adamları yetiştirilir.

Ünlü tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul da Darülbendâyî’de öğretmenlik yapar. Daha sonra (1927–1928) Darülbendâyinin başına getirilir ve çağdaş tiyatronun kurulmasına büyük katkıları olur. Bu döneme kadar kadın oyuncular azınlıklardan seçilmekteydi. İlk defa, Müslüman kadın oyuncu **Afife Jale**’nin sahneye çıkmasıyla Müslüman kadınlara da sahne yolu açılmıştır.

Millî Edebiyat Dönemi’nde Türkçülük akımı, tiyatroyu etkiler. Ancak savaş yıllarıdır, ekonomik sorunlar, karamsarlık, yılgınlık da vardır. Bunlar tiyatroya da yansır. Siyasal ve belgesel nitelikli oyunlar, İstibdat Dönemi eleştirileri, saray yaşamı, sosyal dramlar ve aile dramları tiyatrodaki ilgi görür. Yakın tarih, Türk dünyası idealleri tiyatro yapıtlarına konu olur.

İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci, Musahipzade Celâl, bu dönemde sadece tiyatroyla uğraşan yazarlardır. Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Mithat Cemal Kuntay, Refik Halit Karay, Halide Edip Adivar, Raif Necdet gibi yazarlar da tiyatro yapıtları yazmışlardır.

5. Cumhuriyet Dönemi Tiyatrosu

Cumhuriyetin ilânından günümüze kadar geçen döneme Cumhuriyet Dönemi tiyatrosu, diyoruz. Bu dönemde, Türk tiyatrosu, oyuncusunu, yazarını yetiştirir. Ankara’da da Devlet Konservatuvarının kurulmasıyla tiyatro, Anadolu’ya da açılır. Ancak günümüzde de bu açılımın yeterli olduğu söylenemez. Muhsin Ertuğrul, Cumhuriyet Dönemi’nde de olumlu çabalarıyla tiyatronun her aşamasının öncüsü olmuştur.

Millî Edebiyat Dönemi tiyatro yazarlarından bir kısmı, Cumhuriyetin ilk yıllarında da yapıt vermeyi sürdürür.

Cumhuriyet Dönemi ve günümüz tiyatro yapıtlarının oluşumuna baktığımızda, her oyunu bir etiketle belirleyip bunların yalnızca “o” olduğunu söylemek zordur. Trajik bir gelişim içinde gülünç olanı da görebiliyoruz. Modern trajedinin kahramanları artık krallar, prensler değil; günlük yaşam içinde pek göze batmayan sıradan insanlardır. Komedinin kahramanları arasında krallarla soytarılar yan yana olabiliyor. Ayrıca dram türünün kapsamı da oldukça genişlemiştir.

Bugün oyun yazarı –türlerin tarihsel özünü korumakla birlikte– alışlagelmiş türlerin, yalnızca birinin içinde yer almayan oyunlar yazabiliyor.

Cumhuriyet Dönemi’nde Faruk Nafiz Çamlıbel; Canavar, Akın, Özyurt, Kahraman gibi oyunları ilgi görür. Reşat Nuri Güntekin, Cumhuriyet sonrasında Hülleci, Tanrı Dağı Ziyafeti, Balıkesir Muhasebecisi adlı oyunlarını yazar.

Cumhuriyet Dönemi’nin diğer tiyatro yazarları ise Ahmet Kutsi Tecer, Cevat Fehmi Başkut, Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Kemal, Oktay Rifat, Haldun Taner, Aziz Nesin, Melih Cevdet Anday, Tarık Buğra, Necati Cumalı, Orhan Aşena, Yaşar Kemal, Cahit Atay, Refik Erduran, Turgut Özakman, Güngör Dilmen, Turan Oflazoğlu, Vasıf Öngören ve Başar Sabuncu gibi sanatçılardır.

Aşağıdakilerden doğru ve yanlışları belirleyiniz.

1. Cumhuriyet Dönem'nin ilk yıllarından tiyatro milli ebebiyat doğrultusunda ürün verir.
2. Darülbeytinin kurulması Türk tiyatrosunda yeni ve düzeyli oyuncu ve eser verilmesine olarak sağlamıştır.
3. Cumhuriyet Dönemi'nde de trajedi, komedi, durum türünde, eserleri verilmiştir.
4. İlk kadın Türk tiyatro oyuncusu Cumhuriyet Dönemi'nde sahneye çıkmıştır.
5. Cumhuriyet'ten önce Türk tiyatrosunda kadın sanatçı oynamamıştır.
6. Cumhuriyet Dönemi tiyatrosu romantik akımın etkisinde kalmıştır.
7. Absürt tiyatro ve epik tiyatro Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.
8. Muhsin Ertuğrul, Türk tiyatrosunu her yönüyle geliştiren tiyatro adamıdır.
9. Türk tiyatrosu başından beri Fransız tiyatrosundan etkilenmiştir, bu etki Cumhuriyet Dönemi'nde de sürmüştür.
10. Cumhuriyet tiyatrosunda tiyatro türleri birbirinden etkilenecek aralarındaki sınırlar ortadan kalkmıştır.

Aşağıdaki tanımlardan boş bırakılanları tamamlayınız.

Adaptasyon: Yabancı dilde yazılmış bir yapıtı, yerli adlar ile yerli yaşama uydurarak çevirme, uyarlama.

Amfiteyatro: Çember ya da oval biçimde bir sahne çevresinde oturma yerlerinin basamaklarla yükseldiği açık hava tiyatro yapısı.

-----: Tiyatro sahnesinde kullanılan eşya.

Aksiyon: Bir oyuncunun sahne üzerindeki hareketi, bu hareketten ortaya çıkan gelişim (Oyunun başlıca olayı).

-----: Erkek tiyatro sanatçısı.

Aktrist: Kadın tiyatro sanatçısı.

Akustik: Kapalı yerlerde (tiyatro, sinema, konser salonu ...) seslerin dağılım biçimi, tonlaması, ses uyumu.

-----: Konusu, türlü dans ve ritmik hareketlerle anlatılan müzikli, sözsüz gösteri türü.

-----: Tiyatroda sahneyi yapıtın konusuna göre döşeyip hazırlamada kullanılan eşyanın genel adı.

Diksiyon: Tiyatro ve benzeri sözlü edebiyat türlerinde, seslerin, sözlerin, vurguların anlam ve heyecan duraklarının duru ve açık bir biçimde söylenmesidir.

-----: Oyun, roman, öykü gibi yapıtlarda iki ya da daha çok kimsenin konuşması, konuşmaya dayanılarak yazılmış yapıt.

-----: Oyuncunun, konuya bağlı fakat metne bağlı kalmadan, içinden geldiği gibi konuşması ve davranması.

Dramatize etmek: Bir edebi yapıtı radyo, televizyon ya da sahne oyunu biçimine getirmek.

Dublaj: Tiyatro ya da sinemada oyuncunun rolüne hazır olmasıdır. (Yabancı dille, yazılmış bir yapıtın yerli dile çevrilmesi ve oynanması.)

-----: Tiyatro ve sinemada bir rolün yedek oyuncusu.

Entrik unsur: Tiyatro, roman ve öyküde olayların seyircide, okuyucuda merak uyandıracak biçimde birbirine karışması (Entrika).

Epizot: Yunan trajedisinin öğelerini oluşturan diyaloglu bölümlerin her biri (bu bölümler modern tiyatrodaki perde adıyla bilinir.).

Fars: Olaylarının örgüsü daha çok halk zevkini okşayan, basit, hareketli komedi.

-----: Bölüm. Tiyatroda perde karşılığı kullanılmıştır. Karagöz oyununda belli bir olayın geçtiği bölüm.

Feeri: Doğaüstü olayları muhteşem dekorlar arasında gösteren, kahramanları cin, peri, dev gibi hayali varlıklar olan tiyatro yapıtı.

Fuaye: Tiyatro salonlarında perde aralarında oyuncuların ve seyircilerin dinlenmesi için ayrılan yer.

-----: Tiyatro sahnesinde, sanatçıların bütün el, kol, ayak (beden) hareketleri.

Kabare: Genelde güncel konuları (siyasal, toplumsal, kültürel) taşıyıcı biçimde ele alan skeçlerin oynandığı, monologların, şarkıların ve şiirlerin söylendiği küçük tiyatro.

Kanto: Tanzimat Dönemi'nde, tiyatro sahnesinde azınlık aktristlerince başlatılan oyunlu ve neşeli şarkılar.

Kondüit: Tiyatro oyunlarında, rol sırası gelenlere sahneye çıkmalarını anımsatan kişi.

-----: Antik Yunan tiyatrosunda ya da günümüz sahne oyunlarında gerektiğinde hayvanların, ağaçların ya da başka varlıkların yerine sembol olarak kullanılan kadınlı erkekli şarkıcı grubu.

Kostüm: Tiyatroda sanatçıların oyuna uygun giydikleri kıyafet.

-----: Tiyatro sahnesinin arkasında bulunan kısım, sahne arkası.

Kurgu: Bir yapıtın dil, biçim ve içerik olarak farklı ya da aynı türden parçalarını bir araya getirme.

OLAY ÇEVRESİNDE GELİŞEN METİNLER

_____: Tiyatro ve sinemada sanatçıların yüzlerinde boya ve başka maddelerle yapılan tuvalet ve değişiklikler.

Melodram: Modern tiyatrodaki acıklı, korkunç, olağanüstü konular etrafında yazılan ve gerilimi yüksek sahneler içeren duygusal oyun.

_____: Bir duygu ve düşüncenin kaş, göz, ağız, yüz hareketleriyle anlatılması.

Mizansen: Bir tiyatro yapıtının sahneye konması, sahneye göre düzenlenip yorumlanması.

_____: Bir oyunda, kişilerden birinin kendi kendine yaptığı konuşma (Dinleyicilere bir kişinin anlattığı, genellikle güldüren olay.).

Muhavere: Konuşma, tiyatro türlerinde kahramanların konuşmaları.

Opera: Latince opus ya da operis (yapıt ya da yapıtlar) sözcüklerin kökünden gelen opera; ses, bale, koro ve orkestra müziğinden oluşan sahne yapıtıdır.

Operakomik: Güldürücü bir biçimde yazılan operadır. Bir adı da opera-buffadır.

Operet: Eğlenceli ve hafif konular üzerine yazılıp bestelenmiş tiyatro yapıtıdır.

_____: Jest ve mimiklerle sergilenen sözsüz oyun.

_____: Tiyatro yapıtının bölümlerinin her birine verilen addır. Bu bölümler sahnedeki perdenin açılmasıyla başlayıp kapanmasıyla biter.

Piyes: Tiyatro yapıtı.

Radyofonik Oyun: Radyo oyunu. (Radyoda oynanmak için yazılan oyun.).

Reji: Sinema, tiyatro, radyo ve televizyon oyunlarında oyunu yönetme.

_____: Tiyatro ve sinema oyunlarında oyuncuların rollerini dağıtıp oyunu düzenleyen, metin, yorum, dekor, müzik gibi öğeler arasında birlik sağlamaya çalışan sanatçı, yönetmen.

Repertuar: Opera, operet ve tiyatro topluluklarının bir oyun mevsiminde gösterecekleri yapıtların listesi.

Replik: Sahne oyunlarında konuşanların birbirine söyledikleri sözlerden her biri.

Revü: Tiyatrodaki, eserden önce gösterilen müzikli ve danslı oyundur. Revü; tablo, skeç, şarkı ve monolog gibi sahnelerden kurulu, daha çok gündelik olayları alaya alan ve taşıyan bir gösteri türüdür.

_____: Sahne sanatlarında oyuncuların yapıt kişilerini sahnede canlandırması.

Sahne: 1. Perdelerin içinde kişilerin oyuna girip çıkmasıyla oluşan küçük _____. 2. Yapıtın _____ yer.

Senarist: Tiyatro yapıtının sahnelerinin yazarı, senaryocu.

_____: Tiyatro, sinema, televizyon veya radyo eserinin sahnelerini ve akışını gösteren yazılı metin.

Skeç: Genellikle bir nükleyle son bulan, az kişili ve yalın, şakacı bir içeriği olan kısa oyundur.

Suflör: Tiyatrodaki, kuliste durarak oyunculara sözlerini fısıltıyla söyleyip hatırlatan yardımcı.

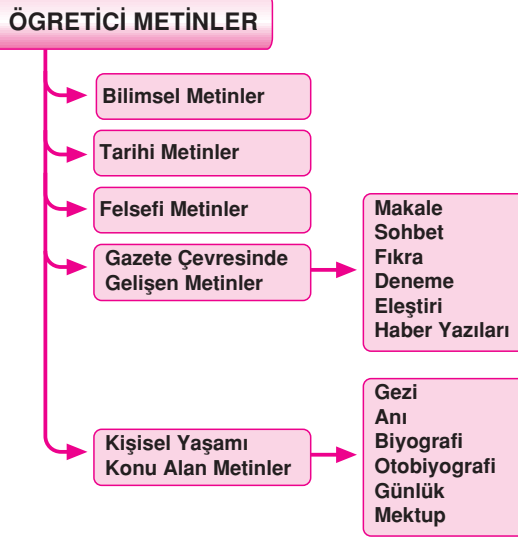
Temaşa: Tiyatro, oyun, temsil, piyes.

Temsil: Bir tiyatro yapıtını sahnede oynamak.

Tirat: 1. Sahnede kişilerin birbirlerine karşı söyledikleri uzun sözler. 2. Bir tiyatro oyununda, oyuncunun uzun ve kesintisiz konuşması.

Tulûat: Yazılı metne dayanmayan, önceden hazırlanmadan, sahnede akla gelen sözlerle oynanan oyun.

3) ÖĞRETİCİ METİNLER

Okuyucuyu bilgilendirmek, sorunları belirleyip çözüm yolları göstermek gibi amaçlarla yayımlanan yazılara öğretici metinler denir. Öğretici metinler seçilen konuya ve konunun işlenişine göre türlere ayrılır.

Aşağıdaki boşlukları uygun biçimde tamamlayınız.

1. Öğretici metinlerde okuru bilgilendirme _ _ _ _ için açık yalın, kolay anlaşılır bir _ _ _ _ kullanılmalıdır.
2. Makale, deneme, eleştirili, fıkra, haber yazısı; yazı yaşamına _ _ _ _ ile girmiştir.
3. Öğrenci metinlerin çoğu Tanzimat'tan sonra _ _ _ _ edebiyatının etkisiyle ortaya çıkmıştır.
4. Öğrenci metinlerin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında _ _ _ _ büyük katkısı olmuştur.
5. Öğretici metinlerde dil _ _ _ _ işlevinde kullanılmıştır.
6. Gazeteye bağlı metinler, olay çevresinde gelişen metinler ve göstermeye bağlı metinlerin ilk örnekleri _ _ _ _ Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.

A) GAZETE ÇEVRESİNDE GELİŞEN METİNLER

a) MAKALE

1. Yazarın, herhangi bir konuda düşüncelerini açıklayarak savunduğu gazete ve dergi yazısıdır.
2. Bilimsel nitelik taşıyan iddia ve kanıtlama yazısıdır.
3. Konularına göre bilimsel, sanatsal... olabilir.
4. Gazetecilikle doğmuş ve gelişmiştir. Gazetenin ilk sayfalarında, günün önemli sorunlarıyla ilgili yazarının görüşlerini ortaya koyan yazılara, "başmakale", başmakale yazarına da "başyazar" denir.
5. Makalede senli benli dilden uzak, ciddi kültür dili egemendir.
6. Makalede sanat amacı güdülmeyen, söz oyunlarına, dolaylamalara yer verilmez.

Bu türün Türk edebiyatında ilk örneği Tercüman-ı Ahval'ın ön sözü olan "Mukaddime"dir. Şinasi'nin yazdığı bu ilk makaleden sonra Ziya Paşa, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemsettin Sami, Samipaşazade Sezai ve öteki Tanzimat sanatçıları bu türü sıkça kullanmıştır.

Bu türün önemli bir örneği olan "Şiir ve İnşa" da Ziya Paşa yeni Türk edebiyatının halk edebiyatına yaklaşması gerektiğini vurgulamıştır.

Aşağıdakilerden doğru ve yanlış olanları belirleyiniz.

1. Makalede yalnızca bilimsel konular işlenir.
2. Makalede tarafsızlık esastır, kişisel görüşlere ve duygulara yer verilmez.
3. Gazetede yer aldığı yere göre adlandırılabilir.
4. Anlaşılma esas olduğu için kısa, açık, yalın cümlelerle anlatılır.
5. Dil alıcıyı harekete geçirme işleriyle kullanılır.
6. Makale giriş, gelişme sonuç bölümlerinden oluşur.

b) FIKRA (Köşe yazısı)

1. Bir yazarın günlük konularla ilgili görüş ve düşüncelerini anlattığı kısa, gazete ve dergi yazısıdır.
2. Konu, günlük olaylardan seçilir çünkü her gün eskijen, her gün yenilenen yayın organında yayımlanır.
3. Fıkra yazarı ile okur arasında bir içtenliğin, duygusallığın oluşması çok önemlidir.
4. İçinde nükte bulunan ya da alay sezilen öykücülere de "fıkra" denir: Nasrettin Hoca Fıkraları, Bektaşî Fıkraları... Bu fıkralarda güldürürken düşündürme amacı vardır.

Ele aldığı bir konuyu köşe yazarı, kendi kişisel görüşlerini, yorumlarını katarak işler. Bu yönden makalelerde aranan yansızlık, nesnellik ve bilimsellik mutlaka taşıması gerekli nitelikler arasında yer almaz.

Türk edebiyatında Ahmet Haşım, Ahmet Rasim, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Çetin Altan, İlhan Selçuk, Mustafa Balbay... tanınmış fıkra yazarlarıdır.

Aşağıdaki parçada boş bırakılan yerlere; bulunmaz / köşe / etkili / kanıtlama / inilmeden / kısadır / sözcüklerinden uygun olanları yerleştiriniz.

_____ yazıları, makalelere oranla daha _____ Ele alınan konu ayrıntılara _____ incelenir. Makalede olduğu gibi yazar, söylediklerini mutlaka _____ kaygısı çekmez Bilgilendirici, öğretici bir tutum takınır yazar ama bunu hoş ve _____ bir biçimde yapmaya çalışır. Akademik bir asık suratlılık köşe yazılarında _____

c) DENEME

1. Özgürce seçilen bir konuda yazarın kesin sonuçlara varmadan, görüş ve düşüncelerini kendi kendisiyle konuşur gibi anlattığı yazı türüdür.
2. Denemenin amacı, salt bilgi vermek ya da düşünceyi kanıtlamak değildir. Özgür düşünmeye ortam hazırlamaktır.
3. Denemede gelişigüzelik vardır. Bu gelişigüzelik, bir düzen içindedir.
4. Deneme türünün kurucusu Fransız edebiyatı yazarlarından Montaigne'dir.
5. Türk edebiyatında bu türün önde gelen temsilcileri şunlardır: Nurullah Ataç, Ahmet Haşım, Suut Kemal Yetkin, Sabahattin Eyüboğlu, Salah Bırsel, Vedat Günyol, Cemil Meriç...
6. Anlatımda öznellik vardır. Başkaları okumayacak gibi bir tavırla yazılır.

Konularına göre denemeleri üç gruba ayırabiliriz.

a) Kişisel duyarlılık ve dikkati konu alan denemeler: Bu denemeler kişinin kendini sorguladığı denemelerdir.

b) Öğretici - Eleştirel Denemeler: Bu denemeler eleştiriye yakın, bireyin toplumun eksik ve yanlışlarıyla kimi yapıtı ya da sanatçılarla ilgili bireysel düşünceleri içerir.

c) Toplumsal ve felsefi konularda bireysel düşünceyi anlatan denemeleri: Bu tür denemeler düşünce yönü ağır basan bireyi ve yaşamı sorgulayan denemelerdir.

Aşağıdaki parçadan boş bırakılan yerleri, Moteigne'in/ Sayagelmışler / "ben" in / saymışlar / katmışlar / sözcüklerinden uygun olanlarıyla tamamlayınız.

___ izinden yürüyen denemelerin büyük bölümü, denemeyi ___ ülkesi ___ dir. Kendi iç dünyalarını ___ yazdıklarına. Bunu denemenin "olmazsa olmaz koşulu" ___

d) ELEŞTİRİ (Tenkit)

Sanat, yazın ve düşünce yapıtlarını hem öz hem yapı yönünden açıklayan, başarılı ve başarısız ya da değerli ve değersiz yönlerini gösteren, bunları örneklerle somutlayıp belirten yazı türüdür eleştiri. Daha yalınlaştırarak söyleyelim: Bir sanat, yazın ya da düşünce yapıtıyla onu okuyacaklar arasında bir köprüdür eleştiri. İşlevi de büyük ölçüde bu köprülük görevini gerektiği gibi yerine getirmesine bağlıdır. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi eleştirinin üç temel boyutu vardır: **açıklama, inceleme, değerlendirme.**

Tanzimat'tan önce de "tenkit" adı altında yazılar yazılmıştır ancak edebi eleştiri Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Birçok kaynakta ilk eleştiri diye Namık Kemal'in "Tahrib-i Harabat" adlı eleştirisi gösterilir. Bundan önce Namık Kemal "Encümen-i Daniş" ve "Mukaddime-i Celal" de eski edebiyat geleneğini eleştirir. Ziya Paşa da "Şiir ve İnşa" makalesinde divan edebiyatını ağır bir dille eleştirir. Ancak Ziya Paşa "Harabat" adlı divan şiiri antolojisinin ön sözünde bu görüşlerini yadsıyarak tutarsızlığa düşer. Namık Kemal bu tutarsızlığı "Tahrib-i Harabat"ta eleştirir. Ziya Paşa'nın "Zafername" adlı eserini de "Takip" adlı eleştirisinde ele alır.

ELEŞTİRİ TÜRLERİ

1) Eleştirmenin Tavir ve Tutumuna Göre

a) Öznel Eleştiri

Kişisel görüş ve beğenilerin ön planda tutulduğu güzel, çirkin, çağdaş, çağ dışı, güçlü, güçsüz... gibi nitelikler kullanılır.

b) Nesnel Eleştiri

Bu eleştiride eleştirmen, duygu ve yoruma girmeden bilimsel eleştiri kuramına uygun olarak açıklama, inceleme ve çözümlemelerden yararlanarak eleştiri yapar. Söylediklerini kanıtlara, belgelere dayandırır.

2) Konularına Göre Eleştiriler

a) Okura Dönük Eleştiri

Bu tür eleştiride eleştirmen, kendini okuruyla özdeşleştirir. Bir okur olarak yapıt ve yaratının kendi üzerinde yarattığı etkiyi eleştirinin çıkış noktası yapar. Buna izlenimci eleştiri de denir. Belirli ilke ve kuralları olmayan bu eleştiride tek ölçüt eleştirmenin beğenisidir. Bu yönüyle eleştirel denemeye yakın bir türdür.

b) Topluma Dönük Eleştiri

Bu tür eleştiride eleştirmen bir edebiyat ürününün oluşumunu etkileyen tarihsel ve toplumsal koşulları bulmaya, bunlar yardımıyla yapıtı açıklamaya yönelir. Eleştirmen yapıtının yaratıldığı tarihsel ve toplumsal koşulları ölçüt olarak kullanır. Kullandığı ölçütün türüne göre de topluma dönük eleştirinin birtakım türleri vardır. Bu türler şunlardır:

1) Tarihsel Eleştiri

Eleştirmenin yazın tarihinin verilerinden yararlanarak sanat yapıtını değerlendirdiği eleştiri türüdür. Bu eleştiride eleştirmen yazarın yaşam öyküsü ve o dönemin başka yapıtlarıyla da eleştirisini zenginleştirir.

2) Toplum Bilimsel Eleştiri

Bu tür eleştiride eleştirmen yapıta toplumsal bir belge gözüyle bakar. Yapıtı estetik açıdan değil yaratıldığı dönemi toplumsal boyutlarıyla yansıtmayı yansıtmadığı açısından değerlendirir.

c) Sanatçıya Dönük Eleştiri

Bu tür eleştiride eleştirmen yapıtı açıklamak, aydınlatmak için sanatçının yaşamını çıkış noktası yapar. Sanatçının kişilik özelliklerini, psikolojisini inceler. Sanatçının bu özelliklerini açıklamak için yapıtı belge olarak kullanır. Bu yaklaşımda da iki tür eleştiriden söz edilebilir: yaşam öyküsel eleştiri, ruh bilimsel eleştiri.

d) Yapıtı Dönük Eleştiri

Bu tür eleştiride eleştirmen metnin yapısını, bu yapıyı oluşturan öğeleri açıklamaya çalışır. Başka bir deyişle sanatçı seçtiği konuyu işleyip öze ya da içeriğe dönüştürürken nasıl bir yol izlemiştir? Yapıtın dokusunu oluşturan öğeler (konu, anlatım biçimi, olay örgüsü, semboller, kişiler arasındaki ilişkiler ve çatışmalar) nasıl verilmiştir? Eleştirmen bu sorular üzerinde düşünür. Bunları bir bütün olarak değerlendirir. Sanatçının seçtiği malzemeyi nasıl biçimlendirdiğini araştırır. Bu biçimlendirmeyi bütüncü bir yaklaşımla değerlendirir. Yapıt ve yaratının yapısını oluşturan öğelerin birbirleriyle bağıntılarını, bunların işlevlerini ve yapıtın oluşumuna katkılarını inceler. Böylece biçim, değerlendirmede anahtar kavram olur. Bunun için de yapıt ve yaratıya dönük eleştiriye biçimci eleştiri, yapısal eleştiri, yeni eleştiri, nesnel eleştiri... gibi adlar verilir.

Türk edebiyatında Namık Kemal'in "Tahrib-i Harabat" adlı yapıtı ilk eleştiri kabul edilir. Edebiyatımızda yetişmiş öteki eleştirmenler şunlardır: "Hüseyin Cahit Yalçın, Cenap Şehabettin, Ali Canip Yöntem, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cemil Meriç, Mehmet Kaplan, Cevdet Kudret, Nurullah Ataç, Mehmet Fuat, Doğan Hızlan, Feridun Andaç, Berna Moran..."

Etkinlik 31

Aşağıdakilerden doğru ve yanlışları belirleyiniz.

1. Okura dönük eleştiride öznellik öne çıkar.
2. Topluma dönük eleştiride eleştirmen eserin içeriğini sorgular.
3. Yapıta dönük eleştiri eserin estetik yönünü ele alır.
4. Eleştirmen eleştirirken kendini yazarın yerine koyar.
5. Eleştiri okurla eser arasında bir köprüdür.
6. Eleştirinin temel amacı eserin ve yazarın eksiklerini göstermektir.
7. Tutarlı bir eleştiri yazarın gelişmesine katkı yapar.
8. Tanzimat'tan önce de eleştiriye benzer yazılar yazılmıştır.

e) SÖYLEŞİ (Sohbet)

1. Herhangi bir konudaki görüş ve düşüncelerin konuşma havası içinde ortaya konduğu gazete ve dergi yazısıdır.
2. Söyleşinin denemeden ayrılan en önemli yanı, söyleşinin okuyucusuyla konuşur gibi yazılmış olmasıdır. Denemenin düşünce yanı ve "iç konuşmaları" ağır basar.

Etkinlik 32

Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

1. Yazarın özgürce seçtiği bir konuyla ilgili düşüncelerini karşısında biri varmış gibi ..... bir dille yazdığı yazılardır söyleşi.
2. Söyleşi türünün ilk örneklerini ..... vermiştir.
3. .... yazıda resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlamlı söz, espiri anlamına gelir.
4. Söyleşi de makele ve fıkra gibi ..... vermek, sezdirmek amacına yöneliktir.
5. Güzel ve tatlı konuşan kişilere ..... denir.

f) HABER YAZISI

Toplum ya da doğada oluşan bir olay, olgu üzerine edinilen ya da duyulan bilgiye haber denir.

Kaynaklarına göre haberler üçe ayrılır:

- Resmi haber:** Yetkili kişilerden öğrenilen haberlerdir.
- Özel haber:** Halk arasındaki olaylarla ilgili muhabirlerce duyurulan haberlerdir.
- Ajans haberi:** Dünya olaylarının toplanarak ajans denem kurumlar aracılığıyla dünyaya yayılan haberlerdir.

Haber yazıları konularına göre:

- ✓ Siyasal haberler
- ✓ Ekonomiyle ilgili haberler
- ✓ Sanat haberleri
- ✓ Bilim ve teknikle ilgili haberler
- ✓ Toplumsal haberler
- ✓ Spor haberleri
- ✓ Aktüel haberler

Gazete

Haber Alma ve Yayma Yol ve Yöntemleri

Eski Atina'da halk günün belirli saatlerinde bir meydana toplanır, bir görevli günün haberlerini yüksek sesle okurdu. Osmanlıda bu iş tellal denen kişilerce yapılırdı. Günümüzde haber radyo, televizyon, gazete, dergi ve bülten aracılığıyla duyurulur.

Gazetecilikte bir haberde aranan nitelikler 5N1K biçiminde formüleleştirilmiştir. Her haber bu formüle uymalı.

Bu formülün açılımı: ne, niçin, nasıl, nerede, ne zaman, kim?

Haber Yazısının Özellikleri:

- ✓ Güncel ve güvenilir olmalı.
- ✓ Kolay anlaşılır; akıcı, açık ve duru olmalı.
- ✓ Toplumun büyük kesimini ilgilendirmeli.
- ✓ Haber yazısı dikkat çekici olmalı.
- ✓ Haberin duyulmamış olması da önemlidir.
- ✓ Haberin başlığı da ilginç olmalı.

Etkinlik 33

Aşağıdakilerden doğru ve yanlışları belirleyiniz.

1. Haber toplayan ve yazana muhabir denir.
2. Haber toplama ve yayma işiyle uğraşan kuruluşa ajans denir.
3. Haberde haberin alındığı çevrenin yerel dil özellikleri ağır basar.
4. Kitap, gazete, dergi gibi araçları basıp dağıtmaya "yayımlamak" denir.
5. Dinlenilecek, görülecek şeyleri radyo ve televizyon aracılığıyla sunmaya da yayımlamak denir.
6. Basılıp satışa çıkarılan kitap, gazete gibi okunan ya da radyo ve televizyon aracılığıyla halka sunulan duyurulan, iletilen şeylere "yayın" denir.
7. Yayın sözcüğünün eski dildeki karşılığı "neşriyat" tır.

Etkinlik 34

Aşağıdaki tabloda ilk sütunda yer alan kavramlarla ikinci sütundaki bilgileri eşleştiriniz.

1. Sütun	a. Dikkat çeken, çarpıcı, beklenmedik
2. Muhabir	b. Uydurma haber
3. Manşet	c. Fıkra
4. Sürmanşet	d. Yalanlama
5. Ajans	e. Haber ve bilgi toplayan, yayan
6. Köşe yazısı	f. Gazetenin ön yüzüne iri puntolarla konan başlık
7. Tekzip	g. Gazetelerin birinci sayfasındaki logonun üstünde yer alan iri puntolu başlık
8. Sansasyonel	h. Yayınlarda sayfanın yukarıdan aşağıya doğru bölümlenerek yazılan dar bölüm
9. Asparagas	i. Haber toplama, yayma işiyle uğraşan kuruluş

B) KİŞİSEL YAŞAMI KONU ALAN METİNLER

a) ANI (Hatıra)

Anılar yaşanan olayların insan belleğinde bıraktığı izlerdir. Anı yazarı da bu izleri canlandırarak geçmişle dille sergiler. Şöyle de diyebiliriz: Anı hem yazın ürünlerini (şiir, roman, öykü, oyun...) besleyen bir yaşantı birikimi, hem de kendine özgü yasaları olan bağımsız bir yazı türüdür. Çünkü yaşamakta olanı değil yaşamış anı anlatır anılarını yazanlar.

Anı çok yönlü, çok boyutlu bir yazı türüdür. Anılarını yazan kişi hem kendi yaşamını, hem geçmişle, geçmişte tanıştığı ya da duyduğu olayları anlatır.

Geçmiş anlattığı için tarihe ışık tutar. Ne var ki tarihle de yer yer kesişir anı türü. Ancak tarih gibi, bilimsel yöntemlerden yararlanma, söylenenleri yüzde yüz kanıtlayma yoluna gitmez.

Anılarını yazanlar, geçmişle didikledikleri gibi, kendi yaşam öykülerini de sürekli didiklerler. Bu bakımdan anı türü, öz yaşam öyküsü (otobiyografi) ile yer yer örtüşür. Ancak öz yaşam öyküsünde yazar, yazısına tümüyle kendi yaşamını odak noktası yapar. Anı yazarı, kendi yaşamından kesitler anlatsa bile bunu içinde bulunduğu tarihsel dönemi anlatabilmek için yapar. Anıda yaşam öyküsü bir araçtır; amaç, dönemini ve çevresini anlatmaktır.

Anı yazarı, anılarını yazarken yalnızca belleğinin tanıklığıyla yetinmez. Anı yazarları anlattıkları dönemle ilgili olarak belleklerini harekete geçirmek için yazılı ve yazısız kaynaklara başvururlar.

Anılar, günlüklerle de kesişir. Günlük bölümünde de değineceğimiz gibi, günlükleri günü gününe yaşanan olaylar, duygular, düşünceler oluşturur. Günlükler, yaşanırken yazılır oysa anılar yaşandıktan sonra.

Gerçek yaşam ve yaşantıdan kaynaklanan yazı türlerinin ortak özelliği olan yalınlık, doğallık, gerçeğe bağlılık anılarda da aranır.

Örnek

10 Mayıs 2015

Bugün anneler günü. Bütün annelerin anneler gününü kutlamakla güne başladım. Televizyonu açtığımda içim burkuldu içimde bir şeyler kırılıp düştü. Yıllardır güler yüzüyle bazen ağalarken televizyonlarda, filmlerde gördüğümüz Zeki Alasya artık yoktu.

Dostları oyuncu arkadaşları cenazesinde aynı büyük üzüntüyü yaşıyordu. Bunlardan biri ona “yarım, canım” diyen Metin Akpınar’dı.

Herhalde ateş düştüğü yeri yakar sözü en çok “Metin”in içinde bulunduğu durumu anlatıyordu.

ANI TÜRLERİ

Anılarını yazanlar sadece sanatçılar, edebiyatçılar değildir. Sanatçılardan, edebiyatçılardan çok, imparatorlar, krallar, politikacılar, komutanlar, yöneticiler anılarını yazmışlardır. Yazılan anıları konularına, yazarının kişiliğine ve amacına göre türlemlenirler. Söz gelimi savaşlar, siyasal ve toplumsal olaylar, devletler arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerde görev almış kişilerin anıları çoğu kez “siyasal anılar” olarak adlandırılır. Bir edebiyatçının kendi yaşamına, içinde yer aldığı edebiyat akımı ya da dönemiyle ilgili anılarına genellikle “yazınsal anılar” denir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun anıları bu içeriktedir. Anılar, ister siyasal, ister yazınsal boyutlu olsun onları iki türde toplayabiliriz: Belirli bir dönemle ilgili anılar, bir dönem ya da belirli olaylar içinde yer almış kişileri tanıtmaya yönelik anılar. İkincisine anı portre de diyoruz. Belirli bir dönemle ilgili anıları oldukça genel ve geniş anlamda düşünmeliyiz. Anı yazarının çocukluk, gençlik, yaşlılık dönemi de olabilir, belirli bir siyasal dönem de.

b) GÜNLÜK

Her insan yaşamında çeşitli durum ve olaylarla karşılaşır. Yaşadıklarının bir bölümünü dost ve arkadaşlarıyla paylaşır. Kimi zaman bu paylaşım olanağını bulamaz. İşte bir kimsenin günlük gözlemlerini izlenim ve düşüncelerini günü gününe yazarak ve üstüne tarih atarak oluşturduğu yazı türüdür.

Bir bakıma “iç dökme defterleri” diyebileceğimiz günlükler, kişiye özgü olması ve genelde yayımlanma amacı taşınamaması nedeniyle oto sansürden en uzak olan yazı türlerinden biridir. Bu türde kişiler, dış denetimden uzak oldukları için daha doğal ve içtendir. Bu bakımdan günlükler, bize günlük sahiplerini iç ve dış yapı yönünden daha iyi tanıma olanağı verir. Bununla birlikte günlükler, günü gününe kayıtlar oldukları için yaşanan zamanla onun içerdiği pek çok olay ve kişi hakkında bilgi sunar.

Günlük, kimi yönleriyle anıyla benzerlikleri olan bir türdür. Farklılıkları şöyle belirlenebilir: Günlük, yaşarken günü gününe yazılır. Günlük yazarı, defterinin sağ üst köşesine günün tarihini atar ve gün içinde yaşadıklarını yazar Anı yazarı, yaşadıklarını belli bir zaman sonra yazıya geçirir. Dolayısıyla bu noktada belirleyici olan “bellek” tir. O, belleğin yardımıyla geçmişi yeniden üretir. Suut Kemal Yetkin, günlük ile anı arasındaki farkı şöyle ortaya koyar: “Günlük, ileriye doğru gider, anı geriye doğru iner. Biri yaşarken öbürü yaşadıktan sonra yazılır.”

Günlük, Batı’da Rönesans’tan beri var olan bir türdür. Stendhal, Goncourt Kardeşler, Pepys, Mansfield, Woolf, Goethe, Hebbel, Kafka gibi yazarlar, anılarını yazmışlar. Bizde ise bu tür, Tanzimat’la birlikte görülmeye başlar ve günümüze doğru artarak devam eder. Bu türde Ali Bey, Nigâr Hanım, Ömer Seyfettin, Nurullah Ataç, Salah Birsal, Oktay Akbal, Tomris Uyar, Oğuz Atay ve Adalet Ağaoğlu gibi sanatçıları anabiliriz.

Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle sözlerle tamamlayınız.

1. Anılar geçmişte yaşananların güne aktarılması olduğu için anı yazarı sadece belleğinde kalanlarla .....
2. Anılarda hem yazarın ..... ilişkin hem de ..... ilişkin bilgiler yer alır.
3. Genellikle anılar ya bir ..... ya da belirli bir dönem içinde ad yapmış ..... ilgili olur.
4. Anı ile günlük arasındaki en büyük ayırım, günlüklerin .....anılarinsa ..... sonra yazılmış olmasıdır.
5. .... günün tarihini taşır.
6. Anılar..... kişiler tarafından kaleme alınır.
7. Anı ve günlükte dil daha çok..... ya da..... işlevinde kullanılır.
8. Yaşanmış olayların anlatılması söz konusu olduğu, için günlük daha çok ..... ve ..... anlatım biçimlerinden yararlanır.